

Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Semestrieel

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse

DE CONJUNCTUURBAROMETER VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Nr 25 – April 2013

IRIS

UITGAVEN

DE CONJUNCTUURBAROMETER VAN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Nr 25 • April 2013

Realisatieteam

Auteurs

Amynah Gangji, Benoît Laine, Pierre-François Michiels, Nicolas Pire

Wetenschappelijk comité

Sabrina Cipriano, Amynah Gangji, Benoît Laine, Pierre-François Michiels, Nicolas Pire, Astrid Romain

Coördinatie van het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA)

Astrid Romain

Opmaak en druk

Bietlot Imprimerie

Vertaling

Brussels Translation

Verantwoordelijke uitgever

Christian Lamouline, Secretaris-generaal van het Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Voor meer informatie

Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse (BISA)

Nicolas Pire

Tel. 02/800 38 67 – Fax 02/800 38 23

Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Kruidtuinlaan 20 – 1035 Brussel

ibsa@mrbc.irisnet.be – www.ibsa.irisnet.be (de publicatie kan op dit adres gratis worden gedownload in pdf-formaat).

Wettelijk depot: IRIS Uitgaven – D/2013/6374/231

Alle rechten voorbehouden. Het reproduceren is niet toegestaan, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke vorm, noch in de bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging vanwege het BISA. Het gebruik van uittreksels uit deze publicatie is echter toegestaan mits de bron wordt vermeld.

ISBN 9078580011

Inhoudsopgave

DE BELANGRIJKSTE CONJUNCTUURKENMERKEN	4
1. MACRO-ECONOMISCHE CONTEXT	5
1.1 Recente evoluties van het internationale milieu	5
1.2 Eurozone	7
1.3 België	9
2. CONJUNCTUUR IN BRUSSEL	12
2.1 Economische activiteit	12
2.2 Arbeidsmarkt	24
GLOSSARIUM	31
BRONNEN	33
LIJST VAN TABELLEN	34
LIJST VAN GRAFIEKEN	35

De grafieken, tabellen en commentaren werden opgemaakt op basis van de informatie die beschikbaar was op 22 maart 2013, tenzij anders vermeld.

De belangrijkste conjunctuurkenmerken

- In 2012 vertraagde de **economische wereldgroei** opnieuw in vergelijking met 2011 met een jaarlijks gemiddelde stijging van 3,3 %, tegenover 3,8 % een jaar eerder. Deze verslapping wordt zowel in de opkomende landen waargenomen, hoewel het groeipercentage daar vrij hoog blijft (5,1 % in 2012), als in de gevorderde landen waar het maar 1,3 % bedraagt. In de eurozone is de groei erg verslechterd in de loop van het jaar 2012, met een jaarlijks gemiddelde achteruitgang van 0,6 %. De zwakte van de binnenlandse vraag, benadrukt door de budgettaire soberheidsmaatregelen, de onzekerheden over de onstabiele markt en de oplossing van de schulden crisis of nog de hoge werkloosheid waarmee talrijke lidstaten worden geconfronteerd, vormen de basis van deze nieuwe daling van de activiteit. De komende maanden zou de economische wereldactiviteit moeten blijven toenemen, maar in een gematigd tempo. De jongste vooruitzichten van het IMF, sinds onze laatste Barometer van oktober 2012 naar beneden toe herzien, rekenen op een groei van het wereld-bbp met 3,5 % in 2013 en 4,1 % in 2014.

- De **Belgische economische activiteit** kende een nieuwe recessie in 2012, met een jaarlijks gemiddelde negatieve groei van 0,2 %, een ongezien feit sinds het dieptepunt van de crisis in 2009. Deze evolutie past in de internationale economische context met een uitgesproken terugval van de buitenlandse vraag van onze belangrijkste handelspartners (Duitsland, Frankrijk en Nederland). Uit de kwartaalanalyse blijkt dat de groei van het bbp naar volume gemeten negatief was in het laatste kwartaal nadat deze in het derde kwartaal nul was op kwartaalbasis. Net als de andere landen in de eurozone ondergaat België de negatieve gevolgen van de situatie in de omringende landen. Volgens het Federaal Planbureau zou de economische groei amper 0,2 % bedragen in 2013. En toch is dit een herstel van de activiteit in vergelijking met 2012. Net als voor de eurozone zou België pas vanaf 2014 opnieuw een meer gestaag stijgende groei kennen.

- De conjunctuurindicatoren van het Brussels Instituut voor Statistiek en Analyse tonen aan dat het tempoverlies van de **Brusselse economische activiteit** – waargenomen over een groot deel van 2011 – werd voortgezet in 2012, maar minder uitgesproken was en geleidelijk afnam in de loop van het jaar om uiteindelijk plaats te maken voor een lichte opleving in het laatste kwartaal. Deze evolutie past in een context van algemene afname van de activiteit op internationaal en nationaal vlak. Het is wachten op de indicatoren van de eerste maanden van 2013 om te bepalen of de tekens van verbetering van de conjuncturele dynamiek die Brussel in de loop van het jaar 2012 kende, worden bevestigd en aanleiding geven tot een reële ommekeer van de conjunctuur. Er zijn echter uiteenlopende evoluties op het vlak van de activiteitstakken van de Brusselse economie. Enerzijds kenden de industriële takken van de pro-

ductie van goederen een verslapping van hun activiteit het hele jaar 2012 door omwille van de zwakke buitenlandse vraag. In hun kielzog ondergingen verschillende diensten die rechtstreeks afhangen van deze productiegerichte sectoren dezelfde gevolgen. (meer bepaald groothandel en logistiek). Anderzijds hebben de geavanceerde productiediensten en de diensten aan personen relatief goed stand gehouden, vermits ze minder gevoelig zijn aan de conjuncturele cyclus. De takken „informatie en communicatie” en „kleinhandel” bijvoorbeeld hebben goede prestaties opgetekend gedurende het hele jaar 2012.

- **Het aantal ondernemingen dat actief is in Brussel** bleef gestaag stijgen in het derde en vierde kwartaal 2012, ondanks het feit dat de economische activiteit amper groeide. Op het einde van het jaar telde de hoofdstad 87 357 ondernemingen. De bedrijfsoprichtingen zijn echter op een hoog niveau gebleven in 2012 (10 376 nieuwe ondernemingen), maar hun evolutie verslapte lichtjes ten opzichte van de twee jaren voordien. Met 7 367 ondernemingen die hun activiteit stopgezet hebben in 2012 is Brussel het enige gewest dat een daling van de stopzettingen in vergelijking met het jaar voordien kent. Hetzelfde geldt voor de faillissementen die met 3,6 % daalden in Brussel in 2012, terwijl ze stagneerden in Wallonië en sterk gestegen zijn in Vlaanderen. De Brusselse ondernemingen kennen echter nog steeds een groot aantal faillissementsaanvragen, met respectievelijk 547 en 713 gevallen in het derde en vierde kwartaal 2012. De evolutie in de komende maanden biedt geen vooruitzicht op een verbetering van de situatie op het vlak van de faillissementen in Brussel.

- De **Brusselse arbeidsmarkt** ondergaat de gevolgen van de verslapping van de economische activiteit. De afname van de groei van het aantal werknemers die in Brussel wonen die het hele jaar 2011 door aanhield, maakte plaats voor een lichte inkrimping in het eerste halfjaar 2012 (-0,2 %), die echter minder sterk is dan in de rest van het land (-0,5 %). De lichte opleving die in het derde kwartaal 2012 werd vastgesteld, kon waarschijnlijk niet gehandhaafd worden op het einde van het jaar door de sterke inkrimping van zowel de uitzendactiviteit in Brussel als van de binnenlandse werkgelegenheid in het vierde kwartaal 2012. Globaal zullen we voor 2012 een nulgroei van de werkgelegenheid in Brussel kennen. Ze zal niet veel hoger zijn in 2013, meer bepaald door de amper positieve groei van de economische activiteit die voor Brussel wordt verwacht. In deze sombere context is het aantal Brusselse werkzoekenden opnieuw licht gestegen sinds de herfst van 2011, een tendens die gedeeld wordt met de rest van het land. In februari 2013 waren er 107 893 niet-werkende werkzoekenden, of een stijging met 0,3 % op jaarbasis. De conjunctuurcyclus zou blijven evolueren rond zijn lange-termijntendens.

1. Macro-economische context

1.1 Recente evoluties van het internationale milieu

TABEL 1 : Internationale vooruitzichten, 2011–2014

	2011	2012					2013	2014
	Totaal	I	II	III	IV	Totaal	Totaal (r)	Totaal (r)
BBP in kettingeuro's ⁽¹⁾ ⁽²⁾ ⁽³⁾								
<i>Verenigde Staten</i>	1,8	0,5	0,3	0,8	0,0	2,2	1,9	2,6
<i>Japan</i>	-0,6	1,5	-0,2	-1,0	-0,1	1,9	1,0	1,6
<i>eurozone</i>	1,4	0,0	-0,2	-0,1	-0,6	-0,6	-0,3	1,4
<i>Duitsland</i>	3,0	0,5	0,3	0,2	-0,6	0,7	0,5	2,0
<i>Frankrijk</i>	1,7	-0,1	-0,1	0,1	-0,3	0,0	0,1	1,2
Consumptieprijzen ⁽²⁾ (gemiddelde van de periode)								
<i>eurozone</i>	2,7	2,7	2,5	2,5	2,3	2,5	1,8	1,5
<i>Verenigde Staten</i>	3,1	n.b.	1,8	1,7	n.b.	2,1	1,8	2,2
Werkloosheidsgraad (gemiddelde van de periode, gecorrigeerd met de seizoensschommelingen)								
<i>eurozone</i>	10,2	10,9	11,3	11,5	11,7	11,4	12,2	12,1
<i>Verenigde Staten</i>	9,0	8,3	8,2	8,1	7,8	8,1	7,6	7,0

⁽¹⁾ Gegevens gecorrigeerd voor seizoensinvloeden en kalendereffecten, referentiejaar 2000. Zie glossarium voor een definitie van kettingeuro's.

⁽²⁾ Verschilpercentage met een jaar verschil.

⁽³⁾ In vergelijking met hetzelfde kwartaal het vorige jaar voor de kwartaalcijfers.

(r) Ramingen

n.b.: niet beschikbaar

Bron : Eurostat, EC – berekeningen BISA

• Economische wereldactiviteit neemt opnieuw af

Na talrijke herzieningen naar beneden toe zou het groeipercentage van de economische wereldactiviteit in 2012 eindelijk op 3,2 % moeten uitkomen volgens de jongste laatste schattingen van het IMF (IMF, januari 2013). Het bedroeg respectievelijk 5,1 % en 3,8 % in 2010 en 2011. De economische wereldactiviteit kende dit jaar dus opnieuw een verslapping van zijn groei, hoewel deze minder groot is dan het jaar voordien. Deze daling vond zowel plaats in de opkomende landen als in de gevorderde landen. In de opkomende landen bedroeg de groei 5,1 % in 2012 (tegenover 6,3 % in 2011) en deze werd hoofdzakelijk getrokken door de Aziatische landen. Er is dus nog een duidelijke groei, maar ze blijft laag in vergelijking met de situatie voor de crisis¹. In de gevorderde landen bedroeg de groei daarentegen uiteindelijk 1,3 % in 2012, wat zwak is. Achter dit gezamenlijke cijfer gaan er echter verschillende realiteiten tussen de gevorderde landen schuil. De verslapping van de groei die in 2012 werd vastgesteld, is vooral te wijten aan

de eurozone die met een uitgesproken inkrimping van haar economische activiteit kampt (-0,6 %). De Verenigde Staten en Japan hebben daarentegen een toename van hun activiteit (met respectievelijk 2,2 % en 1,9 %) gekend.

Het indexcijfer van de industriële wereldproductie (grafiek 1) is een veelzeggende indicator van het uitzicht van de curve van de wereldgroei in de loop van het jaar 2012.

De vooruitgang van het indexcijfer van de wereldproductie bleef zwak in het derde en vierde kwartaal, met een respectieve groei van 0,3 % en 0,8 % op kwartaalbasis². De stop op de industriële productie die in het tweede kwartaal van het jaar werd ingezet, bleef dus aanhouden, zelfs indien dit indexcijfer in het laatste kwartaal lichte vooruitgang boekt. Deze resultaten zijn het gevolg van de uitgesproken inkrimping van de productie in de gevorderde landen (-0,5 % in het derde kwartaal en -1,0 % in het vierde kwartaal op kwartaalbasis), meer bepaald in de eurozone.

¹ Ter herinnering: in 2007 bedroeg de groei van de opkomende landen 8,3 %.

² Zie glossarium.

• Groei van de internationale handel gestabiliseerd maar zwak

Het groeipercentage van het handelsverkeer (grafiek 1) stabiliseerde op een laag peil in de loop van het jaar 2012, na een heel grote daling in het tweede halfjaar 2011. Het evolueerde van een jaarlijks gemiddelde van 5,9 % in 2011 naar 2,2 % in 2012. Net als de industriële wereldproductie is dit zwakke percentage in grote mate te wijten aan de inkrimping van het handelsverkeer op het niveau van de gevorderde landen. Deze werden geconfronteerd met een achteruitgang van respectievelijk 0,5 % en 2,1 % in het derde en vierde kwartaal, op kwartaalbasis. Deze daling is opnieuw meer uitgesproken in de eurozone. In de opkomende landen kende de handel een lichte groei in het derde kwartaal (0,8 % op kwartaalbasis), maar leefde op in het laatste kwartaal (3,9 % op kwartaalbasis).

• De oorzaken van deze vaststellingen

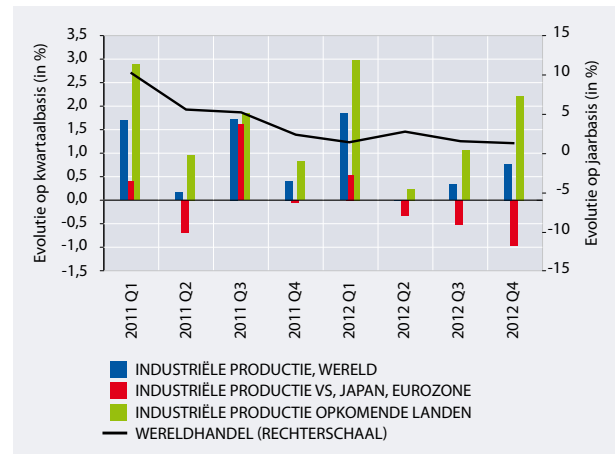
In de gevorderde landen zijn deze weinig opbeurende resultaten hoofdzakelijk te wijten aan het aanhoudende crisisklimaat in de eurozone. De opeenvolgende maatregelen om de begrotingen weer in evenwicht te brengen, alsook de hoge werkloosheidsgraad in talrijke Europese landen hebben geleid tot een daling van hun vraag aan de andere landen zodat het volume van het internationale handelsverkeer afnam. Meerdere specifieke nationale factoren zoals de zekerheid over het begrotingsbeleid in de Verenigde Staten en Japan, alsook de processen van schuldafbouw van de openbare en privé-sectoren in heel wat gevorderde landen hadden eveneens een negatieve weerslag op de vraag en de activiteit³.

In de opkomende landen bleven de striktere monetaire beleidvoeringen van 2010 en 2011, zoals de beperking van de liquiditeiten op de Chinese markt met het oog op de beheersing van de inflatie en de kredietvolumes een negatieve rol spelen in de wereldgroei in 2012.

• Inschikkelijk geldbeleid in de gevorderde landen

Het jaar 2012 kende de invoering en de continuïteit van het inschikkelijk geldbeleid, onder meer in de Verenigde Staten en in Europa, in een context van zwakke begrotingsruimte. Een daarvan is de maatregel van de ECB die een land uit de eurozone de mogelijkheid biedt om onbeperkt staatsobligaties van de andere lidstaten te kopen of nog de maatregel van de FED die de terugkoop van effecten van de schuld op lange termijn door effecten van de schuld op korte termijn toelaat om de rentevoeten op lange termijn te verlagen en op deze manier investeringen, verbruik en

GRAFIEK 1 : Wereldhandel en industriële productie, 2011-2012

Bron : Centraal Planbureau

het herstel van de vastgoedmarkt te bevorderen. Hoewel deze maatregelen geen duidelijke opleving van de activiteit voor het einde van het afgelopen jaar hebben opgeleverd, hebben ze toch de rol van schokdemper gespeeld in een bijzonder moeilijke context.

• Vooruitzichten voor 2013 en 2014

De analisten van het IMF hebben vooruitzichten van de wereldgroei voor 2013 naar beneden toe herzien in vergelijking met de gegevens die beschikbaar waren bij de redactie van de jongste Conjunctuurbarometer. Het vooruitzicht werd ook herzien van 3,9 % (juli 2012) naar 3,5 % (januari 2013). Ondanks deze herziening naar beneden toe die getuigt van de onstabiele van de wereldeconomie, wordt verwacht dat de groei in 2013 groter zal zijn dan deze van het afgelopen jaar.

Talrijke onzekerheden verklaren de zwakte van dit herstel, zoals de verwachte verlenging van de maatregelen van begrotingsconsolidatie in talrijke gevorderde landen, gekoppeld aan de schuldafbouw van de privésector, alsook het gebrek aan algemeen vertrouwen dat de investeringsbeslissingen afremt. Hoewel de recente maatregelen, zoals het begrotingsakkoord in de Verenigde Staten of het inschikkelijk geldbeleid van de ECB, het herstel van de economische activiteit zouden moeten ondersteunen, volstaan deze alleen waarschijnlijk niet om opnieuw aansluiting te vinden bij een sterke groei vanaf 2013. De groei zou vanaf 2014 progressief moeten toenemen, zowel in de gevorderde landen als in de opkomende landen. De wereldgroei zou 4,1 % bedragen in 2014 (raming IMF januari 2013).

³ NBB, jaarverslag 2012

1.2 Eurozone

• De crisis van de eurozone werd erger in de loop van het jaar 2012

In het laatste kwartaal viel het bbp terug met 0,6 % op kwartaalbasis (tabel 1) of de slechtste evolutie sinds het eerste kwartaal 2009 (-2,8 % op kwartaalbasis). Voor de vijfde opeenvolgende keer kende de eurozone een nulgroei of een negatieve groei, met een nieuwe recessieperiode waarvan de duur gelijk is aan deze die tijdens de crisis werd vastgesteld tussen het tweede kwartaal 2008 en het tweede kwartaal 2009.

Het bbp van de eurozone kende over het hele jaar 2012 een totale terugval met 0,6 %, terwijl het in 2011 een groeipercentage van 1,4 % liet optekenen. De zwakte van de binnenlandse vraag, versterkt door de budgettaire soberheidsmaatregelen, de onzekerheden betreffende de onstabiele van de financiële markt of nog de spiraal van hoge werkloosheid waarin heel wat lidstaten zich bevinden, liggen aan de basis van deze nieuwe daling van de activiteit. De Verenigde Staten en Japan kenden daarentegen een groei van hun bbp met respectievelijk 2,2 % en 1,9 % over het jaar (tabel 1).

• Analyse per component van het bbp

De componenten van de binnenlandse vraag daalden allemaal in het vierde kwartaal 2012 (op jaarbasis). De investeringen werden het hardst getroffen (-4,9 % op jaarbasis), gevolgd door de consumptie van gezinnen (-1,2 % op jaarbasis) en de overheidsuitgaven (-0,2 % op jaarbasis). De maatregelen van begrotingsconsolidatie en de schuldafbouw die de meeste landen van de eurozone invoerden, hebben logischerwijze tot een terugval van de overheidsuitgaven geleid, terwijl het gebrek aan vertrouwen van de gezinnen ten gevolge van de evolutie van de economische activiteit en de toenemende werkloosheid tot een terugval van de consumptie heeft geleid. Deze factoren, gecumuleerd met de striktere toekenningsvoorwaarden voor kredieten aan niet-financiële vennootschappen, hebben tot een duidelijke daling van de investeringen geleid.

De analyse van de componenten van de buitenlandse vraag voor het laatste kwartaal op jaarbasis toont aan dat de uitvoer is blijven stijgen, hoewel zijn groeiritme lichtjes daalde in het laatste kwartaal van het jaar. De ingevoerde volumes zijn daarentegen opnieuw gekrompen (-0,6 % op jaarbasis). De analyse op kwartaalbasis toont dat de beide com-

ponenten van de buitenlandse vraag gedaald zijn met 0,9 % in het laatste kwartaal. Door deze evoluties is de bijdrage van de netto-uitvoer aan de groei van het bbp naar volume gemeten in de eurozone neutraal. De uitvoer naar de Verenigde Staten nam sterk af in de loop van de periode, maar kon worden gehandhaafd naar de landen van de OPEC⁴ zoals Saoedi-Arabië. De zwakte van de binnenlandse vraag en van de investeringen in het bijzonder, leidde dan weer tot een daling van de invoer in de eurozone.

• Analyse per land

Hoewel de daling van de economische activiteit in talrijke landen van de eurozone uitgesproken is, kennen ze een verschillende dynamiek. In het laatste kwartaal werd de groei van de economische activiteit opnieuw negatief in Frankrijk en in België (-0,1 % en -0,3 % op kwartaalbasis), nadat deze positief was in het derde kwartaal. Duitsland kende een negatief laatste kwartaal (-0,6 % op kwartaalbasis), na drie positieve kwartalen. Nederland kwam in een gematigde recessie terecht op het einde van het jaar, met twee opeenvolgende kwartalen van terugval van de economische activiteit.

Spanje, Italië, Griekenland en Portugal zaten al in een recessie in het eerste halfjaar en dat veranderde niet in het tweede halfjaar. De landen in het hart van de zone (waaronder Duitsland, Frankrijk, België) ondergingen dus de negatieve gevolgen van het gebrek aan groei-kracht van de buurlanden.

• Wisselkoers en inflatie

De wisselkoers euro/dollar is gestegen sinds juli 2012 tot 1,34 dollar in februari 2013, een verhouding die gelijkwaardig is aan deze in het begin van het jaar 2012 (grafiek 2). De inflatie bedroeg gemiddeld 2,5 % in 2012 voor de eurozone, of 0,2 procentpunten minder dan voor het jaar 2011. Ze daalde van 2,7 % in het eerste kwartaal naar 2,3 % in het vierde kwartaal (tabel 1). Deze dalende tendens is het gevolg van de dalende grondstofprijzen, in het bijzonder deze van het vat Brent die van 125 dollar per vat in maart 2012 daalde tot 116 dollar in februari 2013, ondanks een lichte stuip-trekking in de zomer 2012 ten gevolge van de opflakking van de geopolitieke spanningen in het Midden-Oosten.

⁴ OPEC: Organisatie van olie-exporterende landen.

• Een stijgende werkloosheid

Wat de arbeidsmarkt betreft, bereikte de werkloosheidsgraad van de eurozone een jaarlijks gemiddelde van 11,4 % in 2012 (tabel 1). Na een toename in het eerste deel van het jaar, kende de werkloosheidsgraad een nieuwe vooruitgang in het laatste kwartaal en bereikte een piek van 11,7 %. Deze gezamenlijke werkloosheidsgraad verbergt echter een sterke heterogeniteit binnen de lidstaten. Zo registreert Duitsland in het laatste kwartaal een werkloosheidsgraad van 5,3 %, terwijl de Spaanse werkloosheidsgraad, die is blijven stijgen sinds 2008, op 26,1 % aftikte. De totale werkgelegenheid is gekrompen met respectievelijk 0,8 % en 0,6 % in het derde en vierde kwartaal op jaarbasis. Ook hier bestaan er verschillen tussen de lidstaten met een afname van de werkgelegenheid voor het vierde kwartaal van respectievelijk -0,4 % en -0,6 % op jaarbasis voor Italië en Spanje, terwijl Duitsland in diezelfde periode een groei met 1,1 % van de werkgelegenheid optekende, eveneens op jaarbasis.

• Een licht herstel van het vertrouwen in het laatste kwartaal

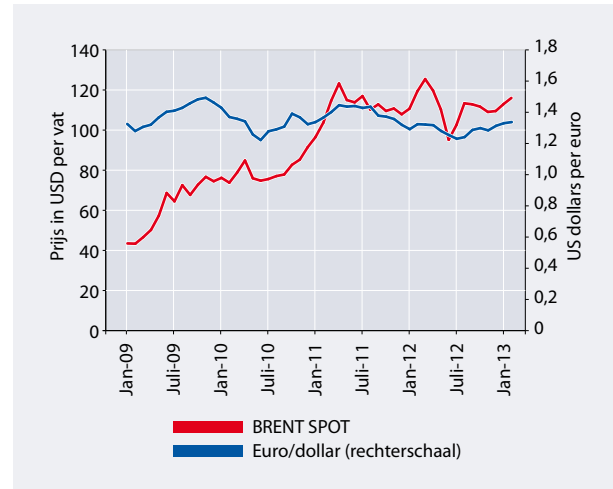
Sinds de verschijning van de jongste Barometer van oktober 2012 gingen de vertrouwensindicatoren van de gezinnen en van de Europese ondernemingshoofden eindelijk niet meer achteruit en kenden een ommekeer die zich eerst manifesteerde bij de ondernemingen en vervolgens bij de gezinnen in de loop van het laatste kwartaal 2012 (grafiek 3). Dit herwonnen vertrouwen vertaalde zich op het niveau van de financiële markten in een daling van de verschillen in obligatierente op 10 jaar tussen de omliggende landen en Duitsland⁵ in de loop van de periode. Dit verschil nam tussen juli en december bijvoorbeeld met ongeveer 3,1 procentpunten af voor Portugal en meer dan 1,5 procentpunten voor Spanje.

De vooruitgang die werd geboekt om de soevereine schuldcrisis op te lossen, alsook de perceptie van verminderde spanning in de bankensector liggen waarschijnlijk aan de basis van deze lichte heropleving van het vertrouwen eind 2012 waarvan de waarden echter ver onder het langetermijngemiddelde blijven.

• In lichte recessie in 2013 voor een herstel in 2014

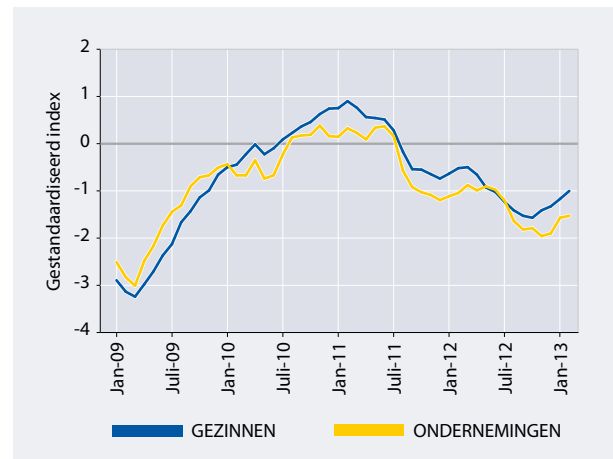
De vertrouwensindicatoren van de gezinnen en de ondernemingen bleven in de loop van de eerste maanden van het jaar 2013 progressief stijgen in de richting van hun

GRAFIEK 2: Prijs van de ruwe olie en wisselkoers van de US dollar tegenover de euro

Bron: U.S. Departement of Energy, Energy Information Administration, ECB

GRAFIEK 3: Conjunctuurenquêtes bij de ondernemingen en de consumenten, eurozone, 2009–2013 (antwoordensaldo, gestandaardiseerde score)

Bron: Eurostat – berekeningen BLSA

langetermijngemiddelde (grafiek 3), wat een licht herstel van de activiteit in de eurozone in de loop van de komende maanden laat vermoeden. Volgens de jongste schattingen van de Europese commissie (februari 2013) zou de eurozone volgend jaar ondanks alles nog een afname met 0,2 % kennen. De blijvende onzekerheden over de relevantie en het afdoende karakter van de maatregelen die werden

⁵ De Duitse rentevoet wordt gezien als de referentievoet voor het meten van het renteverskil op obligatieleningen in Europa. Dit renteverskil wordt doorgaans „spread” genoemd.

genomen om de schulden crisis op te lossen, de begrotingsaanpassingen en de schuldafbouw in talrijke landen van de eurozone, alsook de onzekerheden rond de evolutie van de werkloosheid, blijven het herstel bemoeilijken. In

maart 2013 werd de onstabiele van de eurozone trouwens opnieuw duidelijk via de onstabiele van het bankensysteem in Cyprus.

1.3 België

• Economische activiteit

De economische activiteit is gekrompen met 0,2 % in 2012 (tabel 2), terwijl deze in 2010 en in 2011 nog respectievelijk 2,4 % en 1,8 % bedroeg. België werd dus geconfronteerd met een daling van zijn economische activiteit en registreert een nieuwe recessieperiode, een gegeven dat niet meer werd vastgesteld sinds het dieptepunt van de crisis in 2009. De evolutie in België past in de internationale economische context. Ondanks deze duidelijke verslapping blijft het groeivolume van België hoger dan het Europese gemid-

delde en blijft het land in het koppeloton van de landen van de eurozone samen met Duitsland (groei van 0,7 % in 2012) en Frankrijk (groei van 0,0 % in 2012) en dit, dankzij de binnenlandse vraag die relatief beter stand hield dan in andere landen.

De kwartaalanalyse geeft aan dat de groei van het bbp naar volume gemeten negatief was in het laatste kwartaal na een nulgroei in het derde kwartaal op kwartaalbasis. Net als de andere landen uit de eurozone ondergaat België de negatieve gevolgen van de situatie in de omringende landen.

TABEL 2: **Kerncijfers voor België**

	2012					2013
	I	II	III	IV	Totaal	Totaal (p)
Groeipercentage van het bbp in volume	-	-	-	-	-0,2	0,2
<i>in vergelijking met het vorige kwartaal</i>	0,2	-0,5	0,0	-0,1		
Groeipercentage van de componenten van het bbp in volume*						
<i>Uitgaven qua eindconsumptie van de particulieren</i>	-0,2	-0,4	0,1	0,2	-0,6	0,3
<i>Uitgaven qua eindconsumptie van de overheid</i>	-0,1	-0,2	0,1	0,1	0,1	0,9
<i>Brutokapitaalvorming</i>	0,8	-0,7	-0,3	-1,0	-0,5	-1,3
<i>Uitvoer van goederen en diensten</i>	1,9	-0,1	0,2	-1,6	0,4	0,5
<i>Invoer van goederen en diensten</i>	1,4	-0,7	0,0	-1,6	-0,1	0,4
Arbeidsmarkt						
<i>Werkgelegenheidsgraad</i>	61,5	61,8	62,1	-	63,9	63,6
<i>Binnenlandse werkgelegenheid (in duizendtallen, bron INR)</i>	4 555,7	4 554,1	4 551,8	4 546,3	4 552,0	4 553,3
<i>Werkloosheidsgraad (gestandaardiseerde definitie Eurostat)</i>	7,2	7,0	7,7	7,4	7,4	7,6
Consumptieprijs						
<i>België (bron NBB)</i>	3,2	2,6	2,4	2,3	2,6	1,6

De kwartaalcijfers betreffende het bbp en de componenten ervan zijn afkomstig van de gegevenssite van de NBB, Belgostat Online.

(p) De jaarcijfers zijn prognoses die uitgaan van het federale Planbureau, „Economische begroting”, februari 2013.

* In vergelijking met hetzelfde kwartaal het vorige jaar voor de kwartaalcijfers.

Bron: NBB, FPB, ADSEI

• Analyse per component van het bbp

Bij de analyse van tabel 2, die het bbp ontleedt volgens de uitgavenbenadering, stelt men op het niveau van de binnenlandse vraag vast dat de consumptie van gezinnen en de investeringen negatief evolueerden in de loop van het jaar 2012 (-0,6 % en -0,5 % in jaarlijks gemiddelde). Ze kenden echter niet dezelfde dynamiek in de loop van het jaar. Inderdaad, de consumptie verbeterde in de loop van de twee laatste kwartalen, terwijl de investeringen achteruitgingen in diezelfde periode. De evolutie van de investeringen kadert rechtstreeks in de internationale crisiscontext. De consumptie werd dan weer relatief beter gehandhaafd dan in bepaalde landen van de eurozone en dit onder meer dankzij het relatieve behoud van het beschikbare inkomen van de gezinnen.

De analyse van de componenten van de buitenlandse vraag toont aan dat de uitvoer bleef groeien in 2012 met 0,4 %, hoewel het groeiritme van de uitvoer negatief was in het laatste kwartaal van het jaar. De ingevoerde volumes zijn daarentegen gekrompen met 0,1 % over het jaar. De analyse op kwartaalbasis toont aan dat de componenten van de buitenlandse vraag allebei een daling van 1,6 % optekenden in het laatste kwartaal. Net als voor de eurozone hebben deze evoluties geleid tot een nulbijdrage van de netto-uitvoer aan de groei van het bbp naar volume gemeten voor dit kwartaal.

In de loop van het laatste kwartaal kende België een tekort op de handelsbalans, die -2,8 miljard euro bedroeg. De zwakte van de intracommunautaire uitvoer, ten gevolge van de zwakte van de binnenlandse vraag van talrijke landen van de eurozone, is de oorzaak van dit tekort.

• Sectoranalyse

De industrie registreerde een daling van haar toegevoegde waarde met 0,8 % in het vierde kwartaal ten opzichte van het vorige kwartaal. Ze tekent over het jaar gezien een zware terugval met 2,9 %, onder meer door de afname van de buitenlandse vraag van de belangrijkste industriële⁶ handelspartners van België, namelijk Duitsland en Frankrijk. Ook de bouwsector sluit het vierde kwartaal af met een daling van 1,2 % ten opzichte van het vorige kwartaal. Deze sector heeft, over het hele jaar genomen, een groei van zijn toegevoegde waarde met 0,5 % kunnen handhaven. De diensten kenden dan weer een vierde kwartaal en een jaar met een zwakke groei van hun toegevoegde waarde (0,1 %), wat onder andere de zwakte van de binnenlandse vraag in 2012 weerspiegelt.

• Inflatie

De inflatie bedroeg gemiddeld 2,6 % in het jaar 2012, of 0,3 procentpunten minder dan de vooruitzichten op het moment van de redactie van de Barometer van oktober 2012. In 2011 bereikte de inflatie gemiddeld 3,4 % op jaarbasis. De dalende tendens wordt grotendeels verklaard door de afnemende groei van de prijzen van de energieproducten (6,0 % in 2012 tegenover 17,0 % in 2011) en het behoud van de prijzen van de bewerkte levensmiddelen. De onbewerkte levensmiddelen (fruit, groenten, vlees en vis) stegen daarentegen met 3,4 % in 2012, terwijl ze in 2011 slechts met 0,2 % gestegen waren (Food and Agriculture Organization of the United Nation, 7 maart 2013).

• Inkrimping van de werkgelegenheid

Ten gevolge van de verslapping van de economische activiteit die midden 2011 van start ging, kent de binnenlandse werkgelegenheid een terugval sinds het begin van het jaar 2012. Hoewel het gebruik van het jaarlijks gemiddelde tot de conclusie van een quasi-stabilisering van de werkgelegenheid (0,2 %) leidt door het heel lage niveau in het begin van het jaar 2011, toont de analyse van het kwartaalprofiel een netto jobdestructie van 15 600 eenheden tussen het vierde kwartaal van 2011 en dat van 2012 (tabel 2). Deze inkrimping van de werkgelegenheid heeft enkel betrekking op de werknemers, het aantal zelfstandigen stijgt lichtjes voor elk van de kwartalen.

Meer dan twee derde van dit nettoverlies werd opgetekend in de industrie. De dienstensector werd relatief gespaard, onder meer dankzij de handhaving van de tak van de menselijke gezondheidszorg en de maatschappelijke dienstverlening. De nettojobcreatie in deze tak compenseerden de grotere nettoverliezen in de takken handel, transport en horeca, alsook in het openbaar bestuur en het onderwijs, allemaal belangrijke sectoren in Brussel.

• Een stabiel vertrouwen van de ondernemingen, maar dalend vertrouwen van de gezinnen

De vertrouwensindicatoren van de ondernemingen en van de gezinnen bleven het hele jaar 2012 door onder hun langetermijngemiddelde (grafiek 4). Het vertrouwen van de ondernemers zou op Belgisch niveau niet de bewegingen hebben gevolgd die in de eurozone werden vastgesteld. De gezinnen daarentegen ondergingen de algemene daling van het vertrouwen wel.

⁶ De Belgische industrie voert hoofdzakelijk intermediaire goederen uit die in de Duitse en Franse productieketens worden gebruikt.

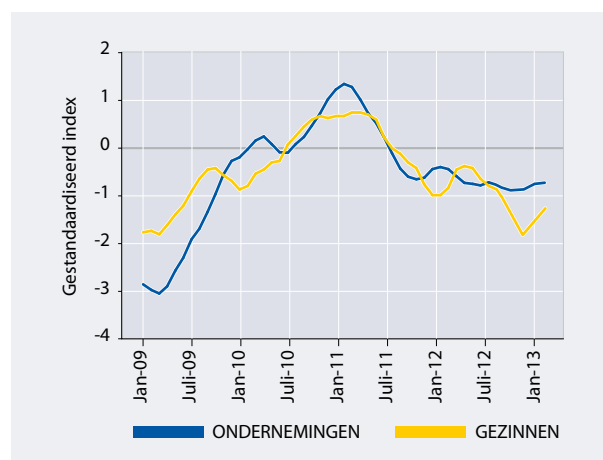
Terwijl het vertrouwen van de gezinnen zich in het eerste deel van het jaar leek te herstellen, kende het een nieuwe achteruitgang in de tweede helft van het jaar. De vooruitzichten betreffende de evolutie van de werkloosheid en van de economische situatie in de loop van de volgende twaalf maanden hebben in grote mate bijgedragen tot dit dalende vertrouwen. Begin 2013 wordt er een lichte stijging waargenomen.

Ook de vertrouwensindicator van de ondernemingen is het jaar 2012 begonnen met een stijgende tendens om daarna lichtjes af te nemen, maar vrij stabiel te blijven voor de rest van het jaar. De daling van het vertrouwen van de ondernemers in de industrie verklaart de stagnatie van de indicator in grote mate. Deze evolutie past in het kader van de internationale conjunctuurcontext. Het vertrouwen van de ondernemers in de dienstensectoren en in mindere mate in de bouwsector en de handel volgde dan weer een stijgende tendens in de loop van het tweede halfjaar, omdat deze sectoren minder gebonden zijn door de externe conjuncturele evolutie.

• Economische vooruitzichten

De economische groei zou amper 0,2 % bedragen in 2013 (Federaal Planbureau, februari 2013) (tabel 2). Toch betekent dit een herstel van de activiteit in vergelijking met 2012. De binnenlandse vraag zal vrij zwak blijven door de vermoedelijke stagnatie van de privéconsumptie (+0,3 %) verbonden aan de onzekerheden betreffende de arbeidsmarkt en de terugval van de investeringen (-1,3 %) in een context van zwakke vooruitzichten op uitbreiding en de overtollige productiecapaciteiten.

GRAFIEK 4: Conjunctuurenquêtes bij de ondernemingen en de consumenten, België, 2009–2013 (antwoordensaldo, gestandaardiseerde score)

Bron: NBB – berekeningen BISA

De netto-uitvoer zou op een positieve wijze moeten blijven bijdragen tot de economische groei, maar zou toch vrij gematigd blijven ten gevolge van het zwakke herstel bij de belangrijkste handelspartners van België.

Net als de eurozone zou België pas vanaf 2014 een meer gestaag stijgende groei terugvinden.

2. Conjunctuur in Brussel

2.1 Economische activiteit

TABEL 3: Evolutie van de toegevoegde waarde naar volume in de belangrijkste activiteitstakken in 2011

	Weging in de totale toegevoegde waarde (in %)	Groei in volume (in %)	Bijdrage tot de groei (in pp)	Bijdrage tot het verschil met het Rijk (in pp)	Waarvan structuur (in pp)	Waarvan doelmatigheid (in pp)
Landbouw, bosbouw en visserij, Winning van delfstoffen (AA, BB)	0,0	30,4	0,0	-0,08	-0,08	0,00
Verwerkende nijverheid (CC)	3,3	3,9	0,1	-0,29	-0,38	0,09
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht, Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (DD, EE)	4,0	-0,6	0,0	0,01	-0,05	0,06
Bouwnijverheid (FF)	2,7	1,1	0,0	-0,24	-0,14	-0,10
Groot- en detailhandel (GG)	9,7	0,4	0,0	-0,19	-0,05	-0,14
Vervoer en opslag (HH)	5,2	8,2	0,4	0,23	-0,08	0,31
Verschaffen van accommodatie en maaltijden (II)	1,8	-4,2	-0,1	-0,02	0,06	-0,08
Informatie en communicatie (JJ)	7,8	3,9	0,3	-0,02	0,06	-0,08
Financiële activiteiten en verzekeringen (KK)	18,6	-2,8	-0,5	-0,35	-0,39	0,04
Exploitatie van en handel in onroerend goed (LL)	6,3	1,1	0,1	-0,14	-0,07	-0,08
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten; administratieve en ondersteunende diensten (MM, NN)	13,8	5,3	0,7	0,32	0,03	0,29
Openbaar bestuur (OO)	12,2	1,2	0,2	0,11	0,02	0,09
Onderwijs (PP)	5,8	1,1	0,1	-0,01	-0,01	0,00
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (QQ)	5,2	2,4	0,1	-0,05	-0,05	0,01
Andere dienstverlenende activiteiten (RR,SS,TT)	3,4	2,0	0,1	0,02	0,04	-0,02
Totaal	100,0	1,4	1,4	-0,68	-1,15	0,47

pp : procentpunt

Bron: INR – berekeningen BISA

• De jongste gegevens van de Gewestelijke boekhouding

Het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) publiceerde op 8 februari 2013 de nieuwe cijfers van de Gewestelijke boekhouding betreffende het jaar 2011 en een herziening van de gegevens betreffende het jaar 2010. De analyse van de herziene cijfers voor 2010 toont een betere vooruitgang van de toegevoegde waarde naar volume gemeten voor alle gewesten in vergelijking met de voorlopige cijfers die in de Barometer van april 2012 werden besproken. Voor het Brusselse Gewest bedroeg de groei van de toegevoegde waarde naar volume gemeten uiteindelijk 1,6 %, terwijl

vroeger een resultaat van 1,5 % werd aangekondigd. De evolutie van de toegevoegde waarde naar volume gemeten in het Waals Gewest en in het Vlaams Gewest werd naar boven toe herzien met respectievelijk 2,1 % en 3,0 %, tegenover de voordien aangekondigde 1,8 % en 2,5 %. Ondanks een positieve herziening van de toegevoegde waarde naar volume gemeten in Brussel, blijkt de economische activiteit van het Gewest minder te hebben bijgedragen tot de globale opleving van de conjunctuur in 2010 dan de andere gewesten.

In 2011 registreerde de economische activiteit in het Brusselse Gewest een positieve groei met een vooruitgang van de toege-

voegde waarde naar volume gemeten met 1,4 %. Wat echter nog steeds lager is dan de groei die ze registreerde in 2010. Voor het Rijk werd ook een lichte daling vastgesteld in vergelijking met 2010, met een groei van de toegevoegde waarde op 2,1 % naar volume gemeten tegenover 2,2 % voordien.

Tabel 3 vermeldt de evolutie tussen 2010 en 2011 van de toegevoegde waarde in volume, uitgesplitst per activiteitstak. Verder geeft ze de bijdrage van de verschillende takken tot de schommeling van de totale bruto toegevoegde waarde naar volume gemeten. Uit de analyse van de tabel blijkt dat de meeste activiteitstakken in 2011 positief hebben bijgedragen tot de groei van de toegevoegde waarde, met de opvallende uitzondering van de tak „financiële activiteiten en verzekeringen” die ongeveer een vijfde van de economische activiteit van het Gewest uitmaakt, en in mindere mate de tak „verschaffen van accommodatie en maaltijden”, alsook van de tak „productie en distributie van energie” (DD+EE). De „gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten en administratieve en ondersteunende dienstenactiviteiten”, de tak „transport en opslag”, alsook de tak „informatie en communicatie” zijn de drie takken die het meest hebben bijgedragen tot de groei van de toegevoegde waarde in 2011. De eerste tak verklaart bijna de helft van de groei van de toegevoegde waarde naar volume gemeten. Openbaar bestuur, gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening en industrie hebben de groeidynamiek van de toegevoegde waarde in het gewest in mindere mate ondersteund.

In 2011 bedroeg het groeiverschil van de toegevoegde waarde naar volume gemeten tussen het Brusselse Gewest en het Rijk -0,68 procentpunt (zie tabel 3). De shift-share-methode⁸ laat toe dit groeiverschil te analyseren en het toe te schrijven ofwel aan een verschil qua activiteitsstructuur (structureffect), ofwel aan de prestatieverschillen van de takken met constante activiteitsstructuur (efficiëntie-effect). Volgens de resultaten van die analyse is in 2010 het groeiverschil in het nadeel van het Gewest in ruime mate afkomstig van een negatief structureffect (-1,15 procentpunt (pp)), terwijl het efficiëntie-effect positief bleef (0,47 pp) in 2011.

De gedetailleerde analyse van het **structureffect** geeft aan dat het groeitekort van de hoofdstad, gekoppeld aan haar specifieke structuur, in vergelijking met het Rijk in hoofdzaak toe te schrijven is aan de takken „financiële activiteiten en verzekeringen” en industrie. Deze tonen een negatief structureffect van gelijkaardige omvang, van

respectievelijk -0,39 pp en -0,38 pp in vergelijking met het Rijk, maar om tegengestelde redenen. Hoewel ze bijdraagt tot de positieve groei in 2011, wordt het zwakke aandeel van de industrie in het Brusselse landschap vertaald door een structureel groeitekort, terwijl de andere gewesten dat jaar meer voordeel halen uit de opleving van de industrie. A contrario, omdat de financiële sector zich globaal minder goed gehandhaafd heeft in 2011, ondergaat Brussel een negatief structureel groeiverschil door de hoge aanwezigheidsgraad van deze activiteiten op zijn grondgebied.

Het efficiëntie-effect van zijn kant lijkt positief, wat kan worden geïnterpreteerd als een goede relatieve prestatie van de verschillende activiteitstakken binnen het Gewest in vergelijking met het nationale niveau. Dit gezamenlijke resultaat verbergt echter verschillen binnen de Brusselse takken. Het Gewest noteerde onder meer een goede relatieve prestatie in de activiteitstak vrije beroepen en administratieve diensten, alsook in de tak transport en opslag. Hun hoge efficiëntie-effect compenseerde het negatieve structureffect.

De vrije beroepen en administratieve diensten boeken goede resultaten in Brussel dankzij de uitstekende administratieve en politieke specialisatie van het gewest. Wat de tak transport en opslag betreft, kan de efficiëntie in Brussel worden gelezen als een inhaalbeweging vermits deze tak in de hoofdstad vroeger en harder door de crisis werd getroffen dan elders in het Rijk.

De resultaten van de shift-share-analyse werpt licht op de evolutie van de economische activiteit in het Brussels Gewest in 2011. Door zijn specifieke activiteitsstructuur die gericht is op geavanceerde productiediensten⁹ heeft het Brussels Gewest minder bijgedragen tot de conjuncturele opleving van het jaar 2011, wetende dat het Gewest daarentegen betere weerstand bood tegen de internationale conjunctuur tijdens de vorige recessie. Voor de cyclus die van eind 2008 tot 2011 loopt, is de toegevoegde waarde naar volume gemeten met 1,2 % gestegen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, tegenover 1 % in Vlaanderen en 2,3 % in Wallonië, terwijl de terugval van de toegevoegde waarde op het dieptepunt van de cyclus slechts 1,8 % bedroeg in Brussel in 2009 tegenover 3,2 % in Vlaanderen en 2,9 % in Wallonië. De kenmerken van de Brusselse economie impliceren een groeitraject dat minder afhangt van de conjunctuurencyclus, zonder dat er in deze laatste episode een globale groeihandicap in vergelijking met Vlaanderen wordt vastgesteld.

⁷ „Andere niet-financiële diensten aan ondernemingen” genoemd in de conjuncturele analyse van de tak.

⁸ Zie glossarium.

⁹ „Het gaat om diensten aan ondernemingen met een sterke kenniscomponent, die niet alleen innovatief is, maar ook een fundamentele rol speelt in het innovatievermogen van de productieketen van de ontwikkelde regionale economieën (Antonelli, 1999; Miles, 1995; Den Hertog en Bilderbeek, 1998). Het gaat anderzijds om uiterst gespecialiseerde diensten die een heel krachtige technologie en/of een hoge kwalificatie van de werknemers vereist, daarom rusten ze deze ondernemingen-klienten uit met belangrijke troeven voor concurrentievermogen, productiviteit en innovatie, waarmee deze zich kunnen aanpassen aan de wijzigingen en de uitdagingen van de moderne economieën.” Rose Jordá Borrell „L'andalousie et les services avancés: vers une économie servo-industrielle?”, Revue d'Économie Régionale & Urbaine 4/2003 (oktober), p. 573-596. *** Het gaat in dit precieze geval om financiële activiteiten, vrije beroepen en administratieve diensten, activiteiten betreffende informatie en communicatie, alsook vastgoedactiviteiten.

• Structuur van de Brusselse economische activiteit

TABEL 4: **Structuur van de toegevoegde waarde in 2011, Brussels Hoofdstedelijk Gewest, tegen lopende prijzen**

	Aandeel in de toegevoegde waarde in %
Financiële activiteiten (K)	19
Openbaar bestuur en onderwijs (O,P)	18
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten; administratieve en ondersteunende diensten (M,N)	14
Groot- en detailhandel (G)	10
Informatie en communicatie (J)	8
Exploitatie van en handel in onroerend goed (L)	6
Vervoer en opslag (H)	5
Menselijke gezondheidszorg en persoonlijke diensten (Q)	5
Productie en distributie van elektriciteit, gas en water (D,E)	4
Overige diensten (R,S,T)	3
Industrie (C)	3
Bouwnijverheid (F)	3
Hotels en restaurants (I)	2
Landbouw, bosbouw en visserij en mijnbouw (A,B)	0
Totaal	100

Blauw: activiteitstakken die speciaal worden behandeld in onze conjunctuuranalyse.

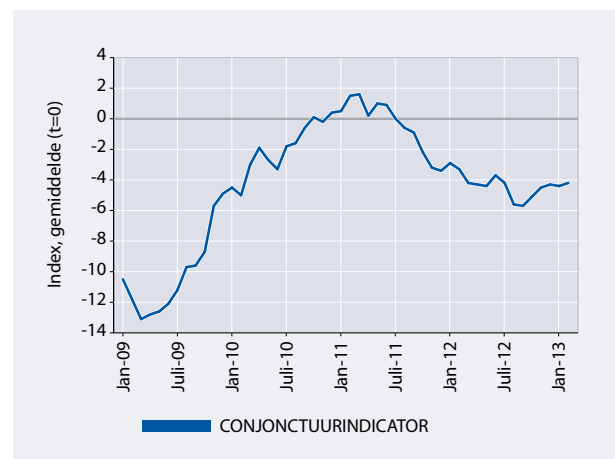
Bron: NBB

De Structuur van de Brusselse economische activiteit (tabel 4) wordt gedomineerd door de takken „financiële activiteiten” en „overheid en onderwijs” met respectievelijk 19 % en 18 % aandeel in de toegevoegde waarde in 2011. De activiteiten „wetenschappelijke en technische activiteiten, administratieve en onderhoudsdiensten” vertegenwoordigen 14 % van de totale toegevoegde waarde. Aan de andere kant van het spectrum bereiken we een totaal van 6 % wanneer we het aandeel van de industrie en dat van de bouwsector optellen. De blauwgekleurde rijen van tabel 4 zijn de activiteitstakken die meer gedetailleerd worden geanalyseerd in deze Barometer. Deze keuze steunt enerzijds op het toonaangevende karakter van deze takken in Brussel en anderzijds op hun conjuncturele aard.

• Recente analyse van de conjunctuur

De samenvattende indicator van de conjunctuur van het gewest (grafiek 5) knoopte opnieuw aan met een stijging vanaf de maand september na een vrij hevige daling tussen juni en augustus, zoals dat werd vastgesteld in de laatste beschikbare gegevens op het moment van de redactie van de Barometer van oktober 2012. Deze lezing wordt bevestigd door onze conjuncturommekeerindicator (grafiek 6) die eerst een korte negatieve ommekeer van de conjunctuur in september vaststelde om vervolgens een nieuwe

GRAFIEK 5: **Synthetische conjunctuurindicator (op basis van gestandaardiseerde gegevens)**

Bron: NBB – berekeningen BISA

positieve ommekeer te maken die de aanzet was voor een gunstigere periode die tot in januari 2013 liep.

De economische situatie in Brussel lijkt dus relatief gehandhaafd te zijn in de loop van de jongste maanden.

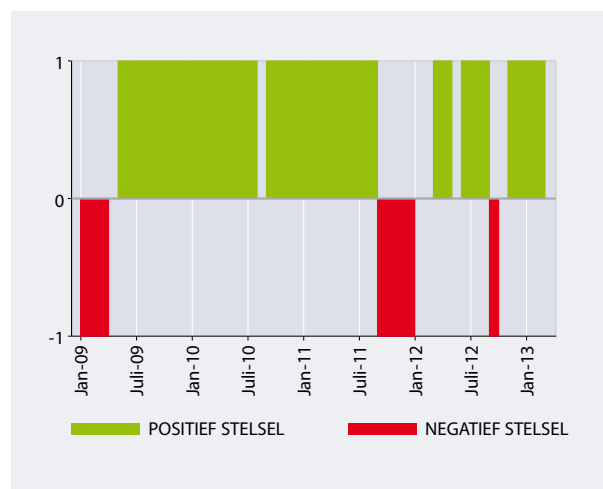
Deze algemene vaststelling verbergt een gefragmenteerde realiteit met evoluties die verschillen in functie van de acti-

viteitstakken. Zo stelt men, net als op nationaal en internationaal vlak, een verlies van snelheid vast in de takken industriële productie en diensten die daar rechtstreeks afhankelijk van zijn zoals de groothandel en ook transport en opslag. Deze takken ondervonden inderdaad de rechtstreekse invloed van de sombere internationale conjunctuur in het tweede halfjaar met grotere daling in september 2012.

De diensten die minder rechtstreeks verbonden zijn aan de productie, zoals de kleinhandel of de tak „informatie en communicatie”, kennen een andere dynamiek met het behoud van een zekere stagnatie omdat deze activiteiten minder afhankelijk van de extra-Brusselse conjuncturele context.

Dankzij het belangrijke aandeel van de geavanceerde productiediensten in de toegevoegde waarde kon de activiteit in het Brusselse Gewest zich in de loop van het tweede halfjaar van 2012 handhaven. De korte conjuncturommekeer die werd vastgesteld in september moet dan weer in verband worden gebracht met de afname van de omzet van de activiteitstakken die rechtstreeks verbonden zijn aan de internationale conjunctuurcontext.

GRAFIEK 6: **Conjuncturommekeerindicator**

Bron: BISA

Kader: wijzigingen tussen NACE 2003 en NACE 2008

Sinds de jongste publicatie van de Barometer in oktober 2012, waren de btw-gegevens waarop de sectorale conjunctuuranalyse steunt, het voorwerp van een wijziging van hun rangschikkingsniveau door de overgang van NACE 2003 naar NACE 2008¹⁰. De nomenclatuur is nu veel gedetailleerder (het aantal klassen steeg van 514 naar 615), in het bijzonder voor de diensten.

Er zijn nieuwe secties bijgekomen, zoals „Informatie en communicatie” (J), „Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten” (M) of nog „Administratieve en ondersteunende diensten” (N). Gelet op het gewicht van de diensten op het grondgebied is deze nomenclatuurwijziging een meevaller in het kader van de conjunctuuranalyse in Brussel. Het is nu mogelijk om de verschillende activiteitstakken die in de Barometer worden behandeld, nu met meer precisie te analyseren. Een concreet voorbeeld is de mogelijkheid om de gegevens over transport en communicatie die vroeger een en dezelfde tak vormden, nu apart te analyseren. Terwijl de omzet van deze twee activiteitstakken niet op dezelfde manier evolueert (zie overeenstemmende analyse).

Wat betreft de industrie (sectie C in plaats van D) werden er nieuwe afdelingen toegevoegd om nieuwe industrieën of oudere industrieën die een grotere rol spelen, te vertegenwoordigen, zoals afdeling 21 (vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten) en 26 (vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten).

Groothandel en detailhandel zijn respectievelijk van de afdelingen 51 en 52 naar de afdelingen 46 en 47 gegaan, maar bleven in dezelfde sectie, G. Ook de bouwsector bleef in dezelfde sectie, F.

Er zijn nog steeds conversies mogelijk tussen de twee NACE-codes, maar enkel op het gezamenlijke niveau van de secties vermits de wijzigingen op de lagere niveaus te talrijk zijn. Het is bijgevolg niet mogelijk om de resultaten die in de vorige Barometers aan bod kwamen, exact te vergelijken met deze van onderhavige publicatie. Deze laatste zal de referentie zijn voor de toekomstige Barometers. Voor meer informatie over de wijziging van de NACE, verwijzen we naar de toelichtingen en de conversietabellen die kunnen worden geraadpleegd op de website van de ADSEI: <http://statbel.fgov.be>.

¹⁰ Ter herinnering, de NACE is de Europese activiteitennomenclatuur die het referentiekader vormt voor de productie en de verspreiding van statistieken met betrekking tot economische activiteiten in Europa.

• Analyse per activiteitstak

- Industriële productie en diensten die rechtstreeks verband houden met de industriële productie

Industrie

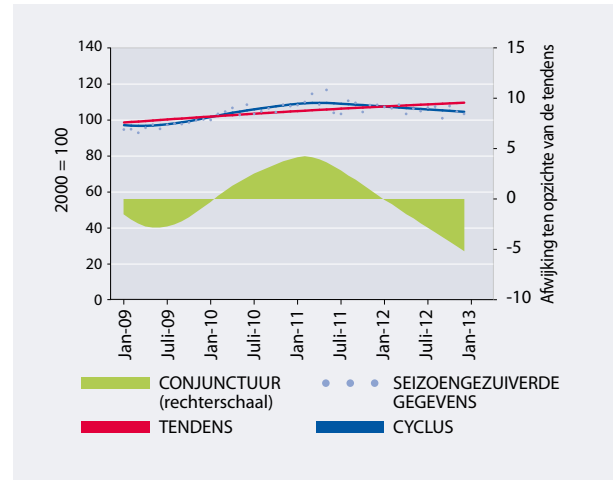
Het tempo van de nationale industriële productie (grafiek 7) en van de industriële activiteit in Brussel (grafiek 8) zette zich voort in het tweede halfjaar met een sterkere daling in september voor elk van deze indicatoren. Elke afgevlakte conjunctuurcurve bleef onder de langetermijntendens die nochtans sterk naar beneden toe werd herzien in 2008. In Brussel zou er echter een licht herstel zijn in het laatste kwartaal zoals de voor seizoensinvloeden gecorrigeerde gegevens van grafiek 8 suggereren.

Achter de algemene daling van de nationale productie gaan twee onderscheiden dynamieken schuil, in functie van het geproduceerd type goed. De productie van intermediaire goederen en uitrustingsgoederen kende immers een negatieve groei in de loop van de twee laatste kwartalen 2012 op jaarbasis. De productie van deze goederen lijdt erg onder de verslapping van het internationale handelsverkeer en in het bijzonder van de vraag vanwege onze belangrijkste handelspartners, nl. Duitsland, Frankrijk en Nederland (zie tabel 1). Het indexcijfer van de „productie van de consumptiegoederen”, minder gevoelig voor de conjunctuurschommelingen, tekende daarentegen een positief groeipercentage op in het laatste kwartaal op jaarbasis. Deze resultaten konden echter niet volstaan om het verlies aan snelheid te compenseren van de productie van goederen die meer blootgesteld zijn aan de conjunctuurcyclus.

De verslapping van de nationale productie was voelbaar in de Brusselse industriële takken, hoewel het laatste kwartaal relatief gespaard gebleven is. We stellen een daling van de omzet vast in de productie van uitrustingsgoederen zoals transportmiddelen (zonder motorvoertuigen) of elektrische uitrusting, takken die sterk afhankelijk zijn van de buitenlandse vraag. Verder werd een omzetsdaling opgetekend in bepaalde productietakken van intermediaire goederen zoals de vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten. De productie van motorvoertuigen legde daarentegen vrij goede resultaten voor in de tweede helft van het jaar dankzij onder meer het productieritme van de fabriek van Vorst.

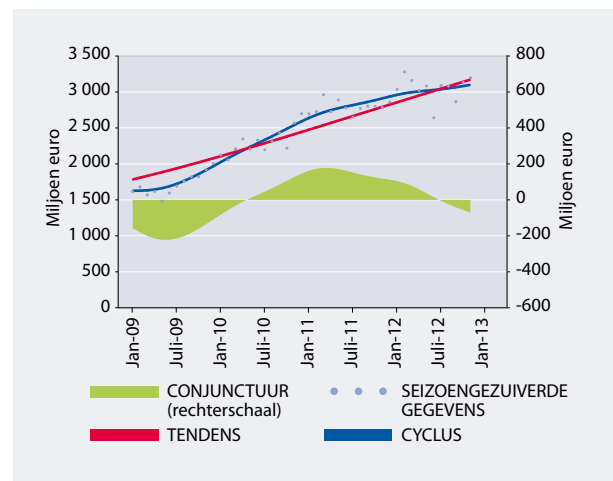
Hoewel ze duidelijk minder geraakt zijn dan op nationaal vlak, hebben de industriële activiteiten in Brussel dus ook de verslapping van de vraag ondergaan. De lichte opleving op het einde van het jaar, getrokken door de productie van consumptiegoederen kan enkel blijven duren indien de buitenlandse vraag verbetert. En dat zou nog wel wat kunnen duren in de context die wordt afgeschilderd in de internationale vooruitzichten. De industrie zou dus een negatieve conjunctuurfase behouden in de loop van de volgende maanden en haar activiteit zal waarschijnlijk pas op het einde van het jaar, lees in 2014 heropleven.

GRAFIEK 7: Conjuncturele evolutie van de nationale productie-index, Industrie (2000=100)

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

GRAFIEK 8: Conjuncturele evolutie van de omzet, Industrie, BHG (miljoen euro)

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

Bouwsector

Conform de voorspellingen van de vorige Barometer kende de tak een afname van de activiteit in de loop van de tweede helft van 2012 (grafiek 9). De conjuncturele component bleef echter positief op het einde van het jaar.

De lezing van de resultaten betreffende de percepties die de spelers uit de tak uitdrukken, in het bijzonder betreffende de orderboekjes (grafiek 10) geeft aan dat de evaluatie van het geplande volume is blijven stijgen in het tweede halfjaar, maar ook in de loop van de twee eerste maanden van 2013. Deze evaluatie, waarschijnlijk onder invloed van

het „Batibouw-effect”, doet op zijn minst vermoeden dat de sector een positieve conjuncturele dynamiek zal handhaven in het eerste deel van het jaar 2013 in Brussel. De orderboekjes worden er immers heel wat positiever beoordeeld dan op nationaal vlak.

Transport en opslag

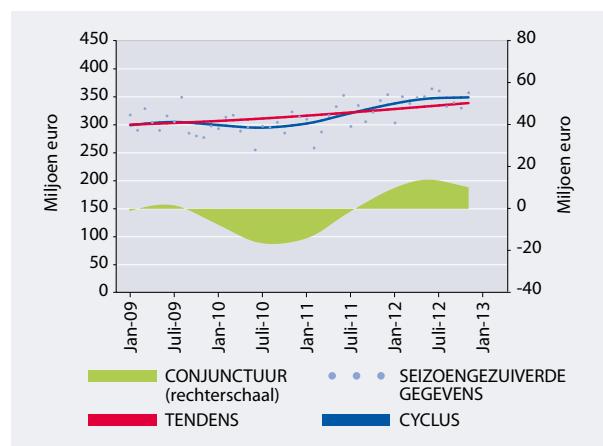
Deze tak van de niet-financiële commerciële diensten werd in de vorige Barometers gebruikelijk geanalyseerd in dezelfde sectie als de andere diensten aan ondernemingen. De nieuwe NACE maakte het mogelijk om de tak te isoleren, zodat zijn specifieke gedrag kan worden geanalyseerd vermits hij verband houdt met de productie-activiteiten.

De evolutie van deze tak, afzonderlijk bekeken, in de loop van het tweede halfjaar van het afgelopen jaar volgde logischerwijze deze van de activiteiten van de industrie (grafiek 11). De diensten die rechtstreeks afhangen van de productie-activiteiten, in dit geval opslag en transport, werden voluit getroffen door de val van de buitenlandse vraag die in een meer dan sombere algemene conjuncturele context past. Op het einde van het jaar 2012 bevond de conjunctuurcyclus zich dus onder het langetermijngemiddelde.

Groothandel

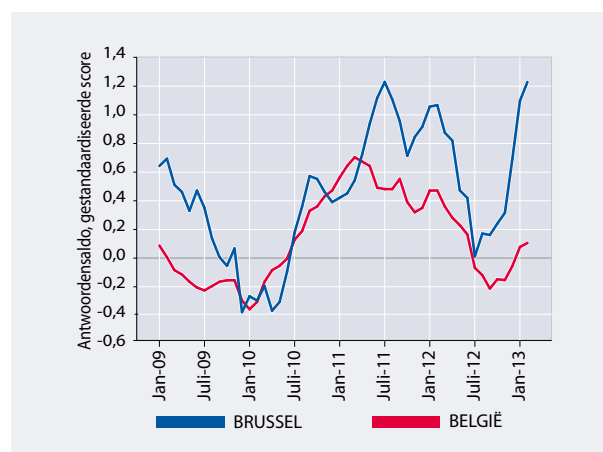
De tak van de groothandel bleef eveneens globaal in een negatieve dynamiek in het tweede halfjaar 2012. Deze dynamiek begon in het midden van het jaar 2011. De gegevens betreffende de omzet waren globaal krimpand in deze periode met een daling die gelijk is aan de daling die de industriële sector gekend heeft, zichtbaar in de gegevens, gecorrigeerd voor de seizoensverschillen, op grafiek 12. Er was echter een lichte verbetering van de omzet vanaf oktober zonder dat dit een doorslaggevende impact had op de cyclus. De activiteit bleef onder het langetermijngemiddelde gedurende het hele tweede halfjaar. Deze negatieve dynamiek moet opnieuw in verband worden gebracht met de internationale conjuncturele situatie van de industrie. Deze elementen worden bevestigd door de resultaten van de enquêtes onder de ondernemingshoofden die actief zijn in de tak (grafiek 13), die aantonen dat de opleving van het eerste halfjaar 2012 niet bevestigd werd in Brussel. De afname van het vertrouwen, die overeenstemt met een daling van de omzet in september, is er duidelijk zichtbaar net als de relatieve opleving op het einde van het jaar. Deze vooruitzichten tonen echter een terugval van het vertrouwen vanaf het begin van het jaar 2013, wat geen onmiddellijke ommekeer van de conjunctuur in deze tak laat vermoeden.

GRAFIEK 9: **Conjuncturele evolutie van de omzet, Bouw, BHG (miljoen euro)**

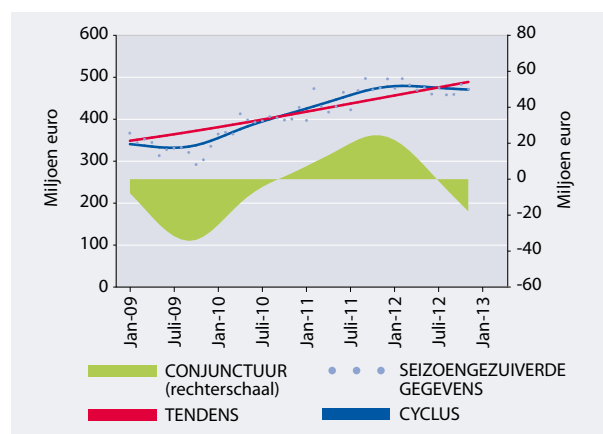
Bron: ADSEI – berekeningen BISA

GRAFIEK 10: **Evaluatie van de orderboekjes in de bouw, enquêteresultaten (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdend gemiddelde)**

Bron: NBB – berekeningen BISA

GRAFIEK 11: **Conjuncturele evolutie van de omzet, Vervoer en Opslag, BHG (miljoen euro)**

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

- *Geavanceerde productiediensten*

Omdat ze minder afhankelijk zijn van de industriële producties, zijn deze takken van de dienstverlenende activiteiten relatief minder gevoelig voor de conjunctuurcyclus. Het grote aandeel van deze diensten in Brussel (47% in 2011 tegenover 30% in Vlaanderen en 27% in Wallonië) houdt verband met de uitstekende administratieve en politieke specialisatie van de hoofdstad. Dit belangrijke aandeel verklaart dus de minder grote afhankelijkheid van het gewest van de internationale conjunctuur of nog haar betere weerstand in een recessieperiode.

Informatie en communicatie

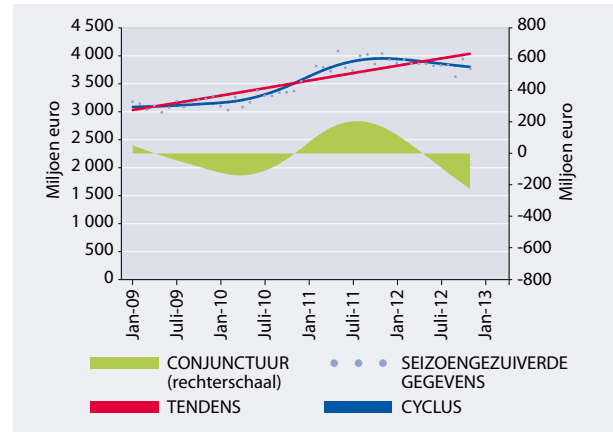
Dankzij de nieuwe NACE (zie kader blz. 15) is het voor het eerst mogelijk om deze tak afzonderlijk te analyseren. Deze tak groepeerde wat men algemeen de activiteiten betreffende de informatie- en communicatietechnologie noemt. In het tweede halfjaar 2012 bevond de activiteit in de tak (grafiek 14) zich nog steeds in een positieve conjunctuurfase, maar ze kende een lichte afname van haar activiteit in de loop van de periode. De lichte daling van de activiteit die sinds enkele maanden aanhoudt, geeft aan dat ook deze tak in een tweede fase te lijden had onder de val van de algemene vraag. Indien de conjunctuur op supraBrussels niveau verder achteruitgaat, is de kans groot dat de activiteit van de tak in de komende maanden zal blijven afnemen. Volgens de analisten van het IMF en de experts van het FPB zouden de internationale en nationale context zich moeten stabiliseren in de loop van het volgende jaar, zodat we mogen verwachten dat de activiteit zich iets boven haar langetermijngemiddelde zal handhaven in de komende maanden.

Andere niet-financiële diensten aan ondernemingen

Deze tak, waarvan de erkenning rechtstreeks voortvloeit uit de wijziging van de NACE (zie kader blz. 15) groepeerde de gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten, alsook de administratieve en ondersteunende diensten. Door het statuut van administratief en politiek centrum van het Brussels Gewest, is het normaal dat deze tak een van de belangrijkste van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (zie tabel 4) in termen van aandeel in de toegevoegde waarde is.

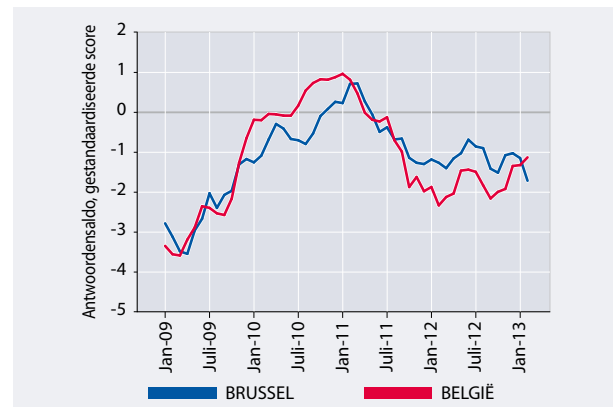
Dit type activiteiten is, zoals grafiek 15 aantoont, niet cyclisch. Anders gezegd, de activiteit volgt in het algemeen haar langetermijntendens omdat ze slechts in beperkte mate wordt beïnvloed door de algemene conjunctuurcontext. Hoewel de conjunctuurcyclus een negatieve situatie aangeeft sinds het einde van het jaar 2010, is het gemeten verschil heel zwak in relatieve termen en moet dus worden beschouwd als weinig betekenisvol. Het gewicht van

GRAFIEK 12: **Conjuncturele evolutie van de omzet, Groothandel, BHG (miljoen euro)**

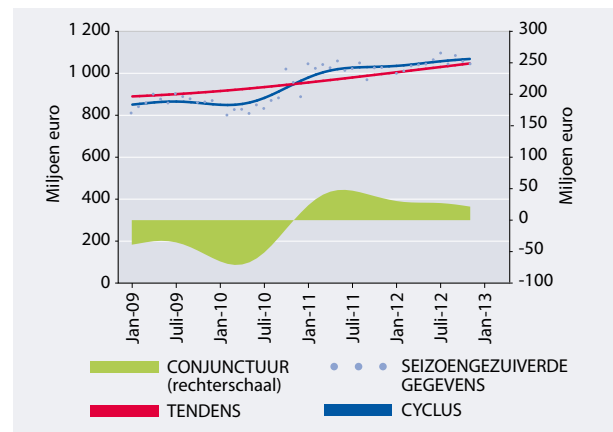
Bron: ADSEI – berekeningen BISA

GRAFIEK 13: **Vooruitzichten inzake de vraag op drie maanden in de handel, enquêteresultaten (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdend gemiddelde)**

Bron: NBB – berekeningen BISA

GRAFIEK 14: **Conjuncturele evolutie van de omzet, Informatie en Communicatie, BHG (miljoen euro)**

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

dit type activiteit in Brussel, alsook zijn weinig cyclische karakter geeft het gewest een voordeel ten opzichte van de rest van het land dat een negatieve conjunctuurfase kent, maar daar tegenover staat een mindere dynamiek in de relancefases.

De enquêtes over de activiteitsvooruitzichten bij de diensten (grafiek 16) geven aan dat de ondernemingshoofden relatief minder vertrouwen blijven hebben in Brussel dan in het Rijk. Toch lijkt de vertrouwensindicator stabiel te zijn geworden in de loop van het tweede halfjaar 2012, hoewel het zich nog steeds onder zijn langetermijngemiddelde bevindt. Het activiteitsniveau van de tak zou zich dus logischerwijze moeten handhaven in de loop van de komende maanden.

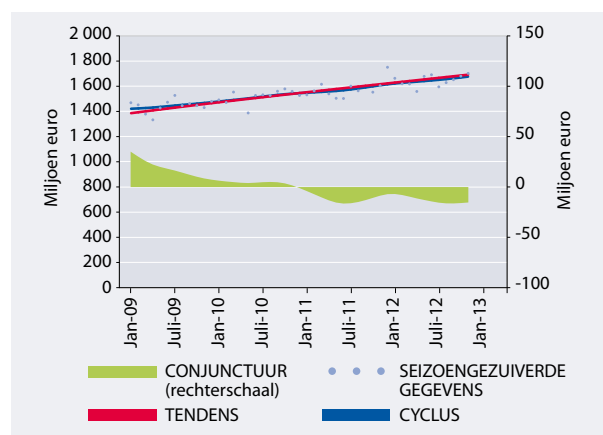
Financiële diensten

Wat de financiële diensten betreft, is de situatie in Brussel binnen België heel specifiek. Niet alleen is de concentratie van dit soort activiteiten er groter, maar zij is ook van een andere aard. De aanwezigheid van centrale of regionale zetels van grote instellingen leidt immers tot grootbank- en beleggingsactiviteiten waarvan de kenmerken sterk verschillen van de commerciële en kleinhandelsactiviteiten die de overhand hebben in de rest van het nationale grondgebied.

De economische activiteit in het Brussels Gewest heeft het sinds 2008 heel moeilijk door de grote blootstelling van het Gewest aan de financiële diensten, die hard getroffen waren door de crisis, maar toch heeft de tak in absolute termen beter stand gehouden in Brussel dan elders in het land. Dit is te wijten aan het feit dat de meeste activiteiten die getroffen worden door de crisis en die aan de grote ondernemingen en zakenbanken zijn toe te schrijven, geen toegevoegde waarde genereren.

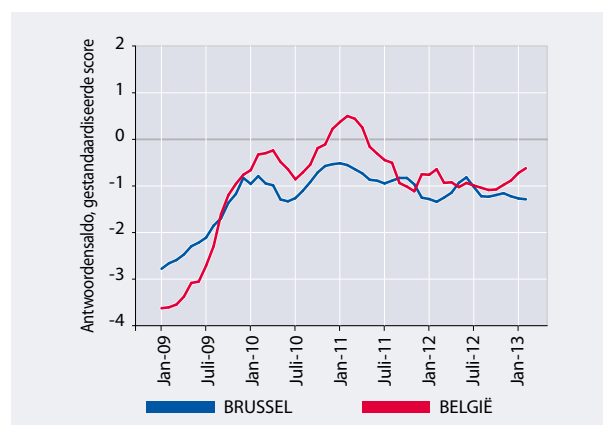
Het is moeilijker om deze bedrijfstak kwantitatief te vatten, omdat deze diensten globaal genomen niet onderworpen zijn aan de btw. De activiteiten van deze sector komen in de conjunctuurenquêtes van de NBB evenmin aan bod. Bijgevolg hebben wij gebruik gemaakt van alternatieve nationale indicatoren¹¹ waarmee de bemiddelingsmarge, één van de belangrijkste determinanten van de toegevoegde waarde voor deze sector, kan worden geraamd. Deze marge varieert volgens het volume van de uitstaande kredieten (grafiek 17) en het renteverskil tussen leningen op middellange of lange termijn (hier vertegenwoordigd door de rente op de staatsleningen op 10 jaar) en de interbancaire financiering op korte termijn (Euribor op 3 maanden)

GRAFIEK 15: Conjuncturele evolutie van de omzet, Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten; administratieve en ondersteunende diensten, BHG (miljoen euro)

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

GRAFIEK 16: Activiteitsvooruitzichten bij de diensten, enquêteresultaten (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score)

Bron: NBB – berekeningen BISA

(grafiek 18). Ook het niveau van de obligatierente is een belangrijke indicator om de operationele omgeving van de verzekeringsmaatschappijen (in het bijzonder de levensverzekeringen) te beoordelen.

In de loop van het tweede halfjaar van 2012 zijn de rentevoeten waarmee België en zijn belangrijkste handelspartners in Europa zich financieren, verder gedaald nadat ze dezelfde evolutie kenden in het eerste halfjaar. In december bedroeg deze rente 2,1 % voor leningen op 10 jaar, een

¹¹ Het grote aandeel van de financiële activiteiten in Brussel (56 % van de nationale toegevoegde waarde tegenover 31 % in Vlaanderen en 13 % in Wallonië) maakt het mogelijk om nationale indicatoren te gebruiken om deze activiteitstak op gewestelijk niveau te evalueren.

historisch laag niveau. In diezelfde periode kende de rente voor herfinanciering door de banken dezelfde evolutie (met een gemiddelde van 0,2 % op 3 maanden in het laatste kwartaal), zodat er een afdoende bankbemiddelingsmarge kon worden gehandhaafd (grafiek 18).

Toch zou een duurzame lage rentevoet zoals we deze vandaag kennen, problemen kunnen veroorzaken voor de levensverzekeringsactiviteiten, waarin een belangrijk volume van passiva de verzekerden een verzekerde rentevoet oplevert die vaak hoger is dan de huidige obligatierente. Een dergelijke situatie kan de balans van de verzekeringsmaatschappijen op termijn bedreigen en op deze manier bijdragen tot een klimaat van wantrouwen dat tot conservatief gedrag bij de economische spelers leidt (daling van de finale vraag, stijging van de spaarquote).

Gelet op deze situatie met de obligatieleningen, stellen we eveneens een verslappening vast van de uitstaande kredieten aan niet-financiële ondernemingen en van de negatieve nettostromen in vijf van de zes laatste maanden van het jaar (grafiek 17). Met andere woorden, de kredietschaarste schijnt opnieuw de tendens te zijn. In de eurozone is het groeipercentage van het bankkrediet negatief gebleven in het vierde kwartaal van het jaar. De banken rapporteerden een zwakke verharding van hun toekenningscriteria van kredieten aan ondernemingen in deze periode. Ze voorzien dat deze tendens ook in de nabije toekomst van toepassing zal zijn, wat niet gunstig is voor de herstructurering van de economische activiteit. Toch verwachten de Belgische banken geen kredietbegrenzing tijdens het eerste kwartaal 2013 (Observatorium voor krediet, 25 februari 2013).

- *Diensten aan personen*

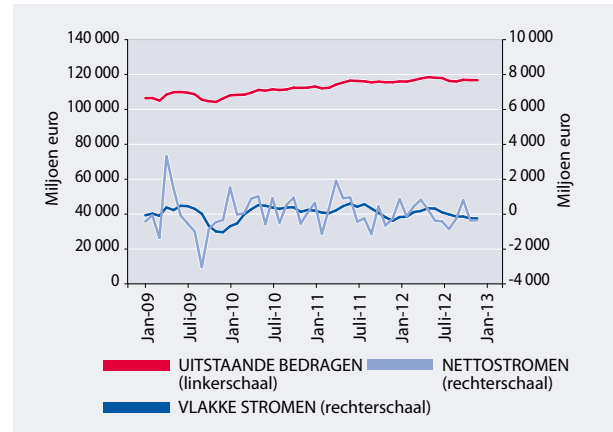
De diensten die hier worden bedoeld zijn eveneens minder gevoelig voor de conjunctuurcyclus, net als de geavanceerde productiediensten. De redenen zijn echter verschillend. In dit geval hangt de activiteit hoofdzakelijk af van het consumptiegedrag van gezinnen en niet van dat van de ondernemingen.

Kleinhandel

De activiteitstak van de kleinhandel is traditioneel globaal minder getroffen door de conjuncturele schommelingen. Wat opnieuw werd bevestigd tijdens het tweede halfjaar 2012 waarin de omzet van de tak een globale positieve dynamiek behield na een lichte afname in juli (grafiek 19). Op het einde van het jaar bevond de tak zich nog steeds in een positieve conjunctuurfase.

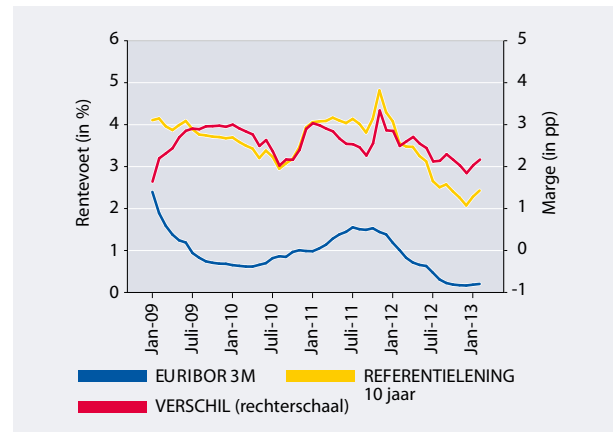
De resultaten van de enquêtes bij de Brusselse en Belgische gezinnen over de vooruitzichten van grote aankopen (meubelen, televisie, wasmachine, computer enz.) wijzen op een

GRAFIEK 17: **Uitstaande bedragen en effectieve kredietstromen, België (miljoen euro)**

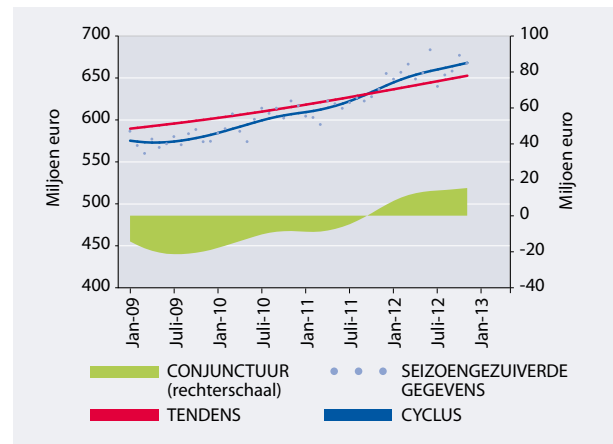
Bron: NBB – berekeningen BISA

GRAFIEK 18: **Referentierentevoet voor de bankbemiddelingsmarge**

Bron: NBB – berekeningen BISA

GRAFIEK 19: **Conjuncturele evolutie van de omzet, Kleinhandel, BHG (miljoen euro)**

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

goede weerstand van hun consumptiekeuzes in 2012. Zo tonen deze resultaten hoge niveaus in het tweede halfjaar 2012 (grafiek 20), wat de dynamiek en het activiteitsniveau van de sector in de loop van deze periode bevestigt. De terugvallende resultaten van de maanden januari en februari 2013 voorspellen echter een relatieve verslapping van de activiteit in de tak in de loop van de komende maanden vermits de Brusselse curve naar beneden toe gericht is. Dit punt moet in verband worden gebracht met de impact van de inkringing van de werkgelegenheid en van de stijgende werkloosheid op het gezinsinkomen, zelfs indien beide licht waren in 2012.

• Demografie van de ondernemingen

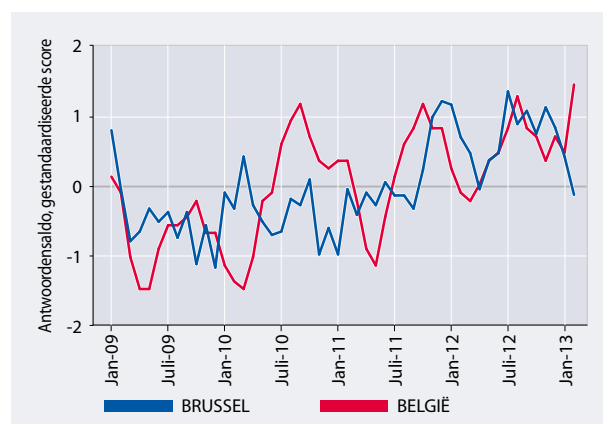
In een context die wordt gekenmerkt door een verslapping van de groei van de economische activiteit bleef het aantal **actieve ondernemingen**¹² die in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest gevestigd zijn, toch sterk stijgen in 2012, na een reeds gestage stijging tijdens de twee jaar voordien (zie grafiek 21). Het eerste kwartaal 2012 registreerde zelfs een recordgroei van 3,4 % op jaarbasis, voor de evolutie van het aantal Brusselse ondernemingen lichtjes vertraagde in de loop van het jaar tot 2,9 % in het vierde kwartaal. Op nationaal vlak bevindt de toename van het aantal actieve ondernemingen in 2012 zich nog steeds ver onder deze waarden en kende een meer uitgesproken verslapping op het einde van het jaar. Het groeiverschil benadert nu 1 pp in het vierde kwartaal 2012 ten voordele van het Gewest.

Eind 2012 telde Brussel 87 357 ondernemingen, of 2 480 eenheden meer dan in 2011 en 11 % van het totaal aantal ondernemingen in België.

Terwijl 2011 al een recordjaar was, waarbij de drempel van 10 000 **oprichtingen van ondernemingen** op het grondgebied van het Gewest voor de eerste maal werd overschreden, stellen we vast dat er 10 376 nieuwe ondernemingen zijn in 2012 (zie grafiek 22). De toename van het aantal oprichtingen lijkt echter progressief te vertragen met een minder snelle groei dan de twee voorgaande jaren, onder meer door een duidelijke verslapping in het tweede en derde kwartaal 2012 ten opzichte van diezelfde kwartalen van het jaar voordien. Brussel eindigde het jaar echter met een herstel terwijl de laatste drie kwartalen 2012 gekenmerkt werden door een negatieve groei op jaarbasis op het niveau van het Rijk.

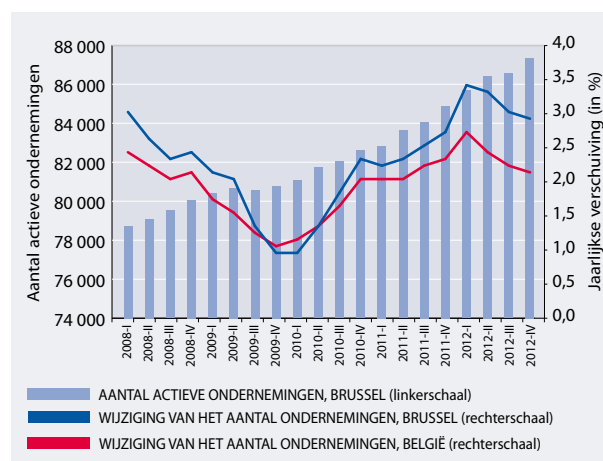
Wat betreft het oprichtingspercentage,¹³ bleef het verschil in vergelijking met de nationale waarde het hele jaar 2012

GRAFIEK 20: Vooruitzichten inzake belangrijke aankopen van de Brusselse gezinnen (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdend gemiddelde)

Bron: NBB – berekeningen BISA

GRAFIEK 21: Aantal actieve ondernemingen, 2008–2012

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

door gunstig in het Gewest, net als dat al enkele jaren het geval is. In de laatste drie maanden van 2012 telde men 2,8 nieuwe Brusselse ondernemingen voor 100 actieve ondernemingen, tegenover een verhouding van 2,2 voor België. Over het hele jaar genomen vertegenwoordigt dit gemiddeld bijna drie bijkomende oprichtingen in Brussel in vergelijking met het Rijk op 100 actieve ondernemingen.

Grafiek 23 toont dat het aantal **stopzettingen van ondernemingen** daalde gedurende vier opeenvolgende kwar-

¹² De gegevens die hier besproken worden, hebben uitsluitend betrekking op ondernemingen die btw-plichtig zijn en in deze hoedanigheid worden vermeld in de Kruispuntbank der Ondernemingen.

¹³ Zie glossarium.

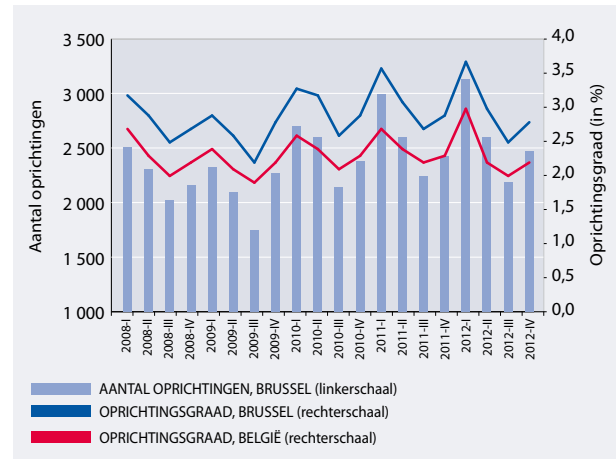
talen op jaarbasis tussen juli 2011 en juni 2012, om vervolgens opnieuw te stijgen, meer bepaald in het derde kwartaal 2012. De daling was minder uitgesproken op Belgisch niveau en werd onderbroken op het einde van het eerste kwartaal 2012. Globaal gezien hebben 7 367 ondernemingen hun activiteit in Brussel beëindigd in 2012, of 207 minder dan het jaar voordien. Hiermee kent het Gewest als enige minder stopzettingen dan in 2011.

Het Brusselse stopzettingspercentage¹⁴ daalde tijdens de eerste helft van 2012 in vergelijking met dezelfde periode het jaar voordien en benaderde de nationale waarde. Het verschil ten nadele van het Gewest werd veel groter in het derde kwartaal 2012 door een duidelijke toename van het aantal verdwijningen van ondernemingen in de hoofdstad. In de laatste drie maanden van 2012 zijn er 1,8 stopzettingen op 100 actieve ondernemingen in Brussel, of een verhouding die gelijk is aan deze die een jaar eerder in dezelfde periode werd waargenomen. België in zijn geheel kent een lager stopzettingspercentage (1,6 in het vierde kwartaal 2012), maar de nationale tendens met een jaar verschil werd daarentegen gekenmerkt door een lichte stijging.

Brussel registreert een positief verschil tussen het oprichtings- en stopzettingspercentage van ondernemingen over de volledige geanalyseerde periode. Er worden dus elk kwartaal meer activiteiten opgestart op het grondgebied van het Gewest dan er ondernemingen verdwijnen. Hetzelfde geldt op nationaal vlak, maar in veel mindere mate. Het verschil tussen het oprichtings- en stopzettingspercentage was bijzonder hoog in Brussel in 2012 en overschreed 1 pp in elk kwartaal (met uitzondering echter van het derde kwartaal). Hiermee is 2012 een recordjaar in dit opzicht in vergelijking met de vier jaren voordien en dat verklaart grotendeels de gestage groei van het totaal aantal ondernemingen die actief zijn in de hoofdstad in vergelijking met 2011.

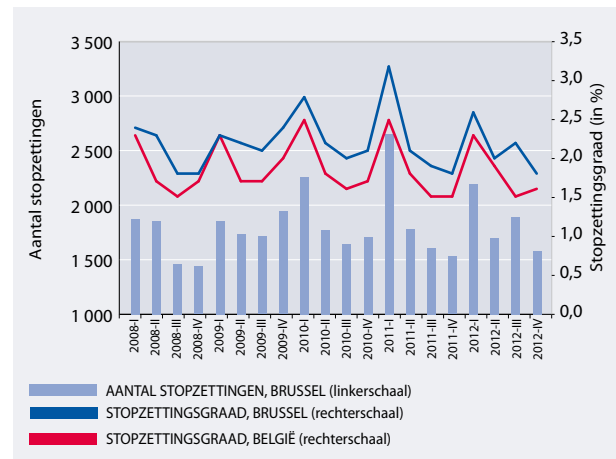
De verhuizing van ondernemingen tussen de drie gewesten van het land en het buitenland hebben eveneens een invloed op de evolutie van het aantal ondernemingen, zelfs indien hun orde van grootte ver onder het aantal oprichtingen ligt. In Brussel tellen we meer ondernemingen die naar het buitenland of de andere gewesten vertrekken dan de omgekeerde beweging. Het saldo van de migraties is dus negatief voor elk van de bestudeerde kwartalen, in tegenstelling tot dat van Vlaanderen en in nog grotere mate van Wallonië (zie grafiek 24). Tijdens de tweede helft van 2012 verlieten 1 147 ondernemingen de hoofdstad en zijn 911 ondernemingen naar hier verhuisd, wat een nettoverlies betekent van 236 ondernemingen. Het Vlaams en Waals Gewest hebben in diezelfde periode een positief saldo opgetekend, door respectievelijk – in nettotermen – 98 en 257 ondernemingen meer vanuit een ander gewest of het buitenland te onthalen.

GRAFIEK 22: Oprichtingen van ondernemingen, 2008–2012

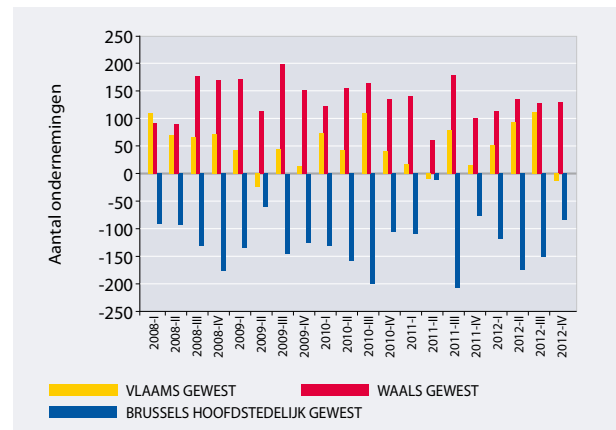
Bron: ADSEI – berekeningen BISA

GRAFIEK 23: Stopzettingen van ondernemingen, 2008–2012

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

GRAFIEK 24: Migratiesaldo van de bedrijven per gewest, 2008–2012

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

¹⁴ Zie glossarium.

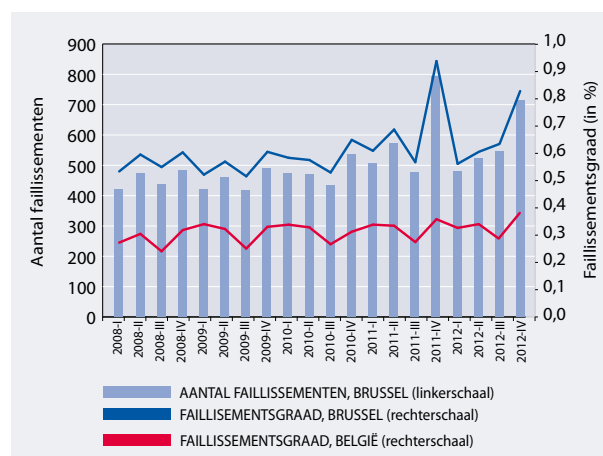
Op het front van de **faillissementen van ondernemingen** registreerde het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in het derde kwartaal 2012 een piek van 547 faillissementsaanvragen, wat veel meer is dan de cijfers die in dezelfde periode werd vastgesteld voor de vier jaren voordien (zie grafiek 25). Hoewel het aantal faillissementen die in de loop van de laatste drie maanden van het jaar werden uitgesproken, nog bijzonder hoog was met 713 gevallen, is er toch een daling met 10 % ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2011. Met drie kwartalen op vier die een daling kennen met een jaar verschil, is Brussel in 2012 het enige gewest dat een terugval van het aantal faillissementen kent in vergelijking met het jaar voordien (-3,6 %, tegenover een stijging met 9,1 % in Vlaanderen en een stagnatie in Wallonië). Over heel 2012 gezien, vertegenwoordigden de faillissementen van Brusselse ondernemingen 21,4 % van het nationale totaal (23,0 % in 2011).

Het faillissementspercentage van het Gewest is sterk gestegen eind 2012 tot meer dan 0,8 % en benaderde hiermee het maximum dat een jaar vroeger werd vastgesteld. België in zijn geheel kende eveneens een stijging van het aantal faillissementen, dat zijn hoogste score (bijna 0,4 %) kende in de periode 2008–2012.

De Brusselse ondernemingen blijven echter duidelijk meer risico lopen op een faillissement in vergelijking met het nationale gemiddelde. Zo loopt een onderneming die in de hoofdstad gevestigd is, meer dan tweemaal meer risico om het faillissement te moeten aanvragen dan een Belgische onderneming. We stellen trouwens vast dat deze verhouding verslechterde ten nadele van Brussel vermits deze steeg in het tweede halfjaar 2012 in vergelijking met de eerste helft van het jaar. Concreet betekent dit dat het Gewest van juli tot december 2012, gemiddeld een faillissement op 69 ondernemingen heeft geregistreerd, of een slechtere factor dan het vorige halfjaar (1 op 85). België kende een beduidend lagere factor die praktisch niet evolueerde in de loop van het jaar, met slechts een faillissement op 152 actieve ondernemingen in het tweede halfjaar 2012. Het hoge aantal oprichtingen van ondernemingen in Brussel kan een gedeeltelijke verklaring zijn voor deze slechte prestatie in die zin dat jonge ondernemingen meer blootgesteld zijn aan het risico op faillissement.

Traditioneel is een hoge concentratie van de faillissementen in Brussel te vinden in de sectoren van de handel (30,7 % van het totaal in het vierde kwartaal 2012), van de horeca (15,8 %) en van de bouwsector (11,9 %). In de tak van de handel blijft het aantal mislukkingen op een historisch hoog niveau en steeg zelfs op jaarbasis tijdens het derde en vierde kwartaal 2012, na een rustig eerste halfjaar. In de laatste drie maanden van 2012 werden ongeveer 220 ondernemingen failliet verklaard in deze sector. De Brusselse horeca kent een progressieve verslapping van de groei van het aantal faillissementen op jaarbasis sinds 2009, maar 2012 luidde een nieuwe versnelling in dit domein in. Naast de uitzonderlijke piek eind 2011, vormen de laatste

GRAFIEK 25: **Faillissementen van ondernemingen, 2008–2012**

Bron: ADSEI – berekeningen BISA

twee kwartalen van 2012 een absoluut record in het afgelopen decennium met respectievelijk 108 en 113 ondernemingen die hun activiteit beëindigd hebben omwille van een faillissement. Het jaar 2011 was nog bijzonder moeilijk voor de ondernemingen uit de bouwsector in Brussel. Het aantal faillissementen had in elk kwartaal van dat jaar immers recordhoogtes bereikt in vergelijking met de overeenstemmende kwartalen in de periode 2007–2010. De situatie verbeterde lichtjes in 2012 dat een terugval kende in vergelijking met het jaar voordien, met uitzondering van het derde kwartaal. Ondanks een daling van ongeveer 27 % op jaarbasis vormen de 85 faillissementsaanvragen in de bouwsector tussen oktober en december 2012 nog steeds een hoge score in vergelijking met de vorige periodes.

Over 2012 hebben de faillissementen van Brusselse ondernemingen tot het verlies van 4 819 banen geleid, wat 18,1 % van het nationale totaal vertegenwoordigt. Dit jobverlies is duidelijk gestegen in de loop van de laatste twee jaren (+ 16,3 % in 2011 en + 12,2 % in 2012). De twee andere gewesten hadden een rustpauze gekend op dit vlak in 2011, waarna de stijging zich opnieuw ingezet heeft, vooral in Vlaanderen waar het aantal verloren banen een sprong met 20 % gemaakt heeft in 2012.

De evolutie in de komende maanden zal waarschijnlijk niet tot een verbetering van de situatie leiden wat de faillissementen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest betreft. De laatste cijfers die werden gepubliceerd voor de maanden januari en februari 2013 maken gewag van een stijging met 60 % en 20,5 % op jaarbasis. De quasi nulgroei van de economische activiteit die in 2013 wordt verwacht, wekt het vermoeden dat het aantal faillissementen niet zal afnemen op korte termijn. Vooral omdat deze weinig bemoedigende raming volgt op een opeenvolging van episodes van heel zwakke of negatieve groei in de loop van de laatste jaren. Deze moeilijke economische context die in de eerste plaats een impact had op de kwetsbaarste ondernemingen in de

hardst getroffen sectoren, heeft door zijn lange duur, ook andere ondernemingsgroepen getroffen waarvan de financiële situatie progressief verslechterde. De oprichtingen van ondernemingen zijn trouwens op een relatief hoog niveau gebleven in Brussel in 2012, zodat er een „reservoir” potentiële faillissementen is voor de komende maanden.

We stellen ten slotte vast dat het betalingsverkeer tussen ondernemingen verder achteruit is gegaan in het tweede halfjaar 2012, terwijl ook de voorwaarden voor bankkredieten strenger werden ondanks de dalende rentevoet. Deze twee elementen kunnen de financiële situatie van bepaalde ondernemingen verder verzwakken.

2.2 Arbeidsmarkt

• Werkgelegenheid

TABEL 5: Evolutie van de Brusselse interne werkgelegenheid in de voornaamste activiteitstakken in 2011

	Weging in de binnenlandse werkgelegenheid (in %)	Groei (in %)	Bijdrage tot de groei (in pp)	Bijdrage tot het verschil met het Rijk (in pp)	Waarvan structuur (in pp)	Waarvan doelmatigheid (in pp)
Landbouw, bosbouw, visserij en winning van delstoffen (AA+BB)	0,0	-8,7	0,0	0,06	0,06	0,00
Verwerkende nijverheid (CC)	3,4	-0,2	0,0	0,04	0,03	0,01
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht, Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (DD, EE)	1,0	0,7	0,0	0,00	0,00	-0,01
Bouwnijverheid (FF)	3,0	1,9	0,1	-0,07	-0,06	0,00
Groot- en detailhandel, transport, verschaffen van accommodatie en maaltijden (GG, HH, II)	19,6	0,8	0,2	0,04	-0,01	0,05
Informatie en communicatie (JJ)	5,0	0,9	0,0	0,02	0,01	0,01
Financiële activiteiten en verzekeringen (KK)	9,2	0,2	0,0	0,01	0,02	-0,02
Exploitatie van en handel in onroerend goed (LL)	0,8	-0,1	-0,0	-0,02	0,01	-0,03
Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten; administratieve en ondersteunende diensten (MM et NN)	18,6	5,1	0,9	0,22	0,02	0,20
Openbaar bestuur (OO)	17,2	0,2	0,0	0,07	-0,02	0,09
Onderwijs (PP)	7,8	0,6	0,1	-0,01	0,00	0,00
Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (QQ)	9,0	3,1	0,3	-0,07	-0,09	0,02
Andere dienstverlenende activiteiten (RR, SS, TT)	5,3	2,6	0,1	0,05	0,03	0,03
Totaal	100,0	1,7	1,7	0,34	-0,01	0,35

pp : procentpunt
Bron : INR – berekeningen BISA

– De jongste gegevens van de gewestelijke boekhouding¹⁵

Na een matig resultaat in 2010 (stijging met 0,6 % in Brussel tegenover 0,7 % op nationaal vlak) was de groei van de

werkgelegenheid in Brussel heel dynamisch in 2011 (1,7 %) ondanks de verslapping van de groei van de gewestelijke economische activiteit (zie hoofdstuk 2.1). In tegenstelling tot het jaar voordien was zijn vooruitgang groter dan op nationaal

¹⁵ De in dit hoofdstuk beschreven gegevens zijn afkomstig van het Instituut voor de Nationale Rekeningen (INR), dat in februari 2013 de voorlopige cijfers publiceerde van de gewestelijke werkgelegenheid voor het jaar 2011. Deze gegevens zijn opgesteld op grond van administratieve bronnen. Het betreft de officiële gegevens volgens het Europees rekeningensysteem (SEC95), de recentste waarover wij beschikken.

vlak (1,4 %). Er zou in totaal, in jaarlijks gemiddelde, een nettogroei met 11 635 banen zijn geweest in 2011, zodat de binnenlandse werkgelegenheid steeg tot 692 442 eenheden. De stijging van de Brusselse werkgelegenheid was dynamischer bij de zelfstandigen (2,8 %) dan bij de werknemers (1,6 %).

Het eerste deel van tabel 5 stelt drie indicatoren voor die het mogelijk maken om de evolutie van de interne werkgelegenheid tussen 2010 en 2011 per activiteitstak vanuit verschillende hoeken te analyseren: de verdeling van de werkgelegenheid per activiteitstak in 2011, het groeipercentage van de werkgelegenheid in elk van deze takken tussen 2010 en 2011 en hun bijdrage aan de groei¹⁶ in deze periode. Net als in 2010 zijn de takken „Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening” (0,3 pp) maar vooral „Vrije beroepen en ondersteunende diensten” (0,9 pp) de takken die de eerste plaatsen bekleden in termen van bijdrage aan de groei. We kunnen hen 70 % van de stijging van de Brusselse werkgelegenheid toeschrijven.

Binnen de tak „Vrije beroepen en ondersteunende diensten” is er onder meer de heel goede prestatie in de sectoren van de uitzendarbeid en van de reiniging (onder impuls van de dienstencheques), alsook de sterke stijging van het aantal zelfstandigen in de sector van de „Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening; hoofdkantoren; adviesbureaus” (INR, 2013).

We stellen daarentegen een sterk banenverlies vast in de takken „Exploitatie van en handel in onroerend goed” (-0,1 %), en „Industrie” (-0,2 %). Hun gewicht in de totale werkgelegenheid van het Gewest is echter laag en deze inkrimping heeft maar een marginale invloed op hun bijdrage tot de groei, die onbestaand is.

Het tweede deel van tabel 5 maakt het mogelijk de herkomst van de relatief betere prestatie van Brussel inzake netto banencreatie in 2011 te bepalen. (+0,34 pp). Dankzij de shift-share-analyse¹⁷ kunnen we besluiten dat deze prestatie volledig wordt verklaard door het efficiëntie-effect. Met andere woorden, het is niet zozeer de specifieke werkgelegenheidsstructuur van het Gewest (sterk gespecialiseerd in de diensten, zoals men kan zien op basis van de eerste kolom van tabel 5) die het hogere Brusselse groeipercentage verklaart, maar eerder de betere relatieve prestaties die in bepaalde takken worden waargenomen.

De tak die het meest bijdraagt tot de groei van de werkgelegenheid in Brussel, namelijk deze van de „Vrije beroepen en ondersteunende diensten”, is ook deze die bijna twee derde van de betere Brusselse prestatie ten opzichte van het Rijk verklaart (0,22 pp op 0,34 punt verschil). Deze hoge

bijdrage wordt voor een heel klein deel verklaard door het feit dat het een belangrijke tak is in Brussel (18,6 % van de werkgelegenheid), maar vooral door zijn betere prestatie ten opzichte van de rest van België (0,20 pp). De takken „Financiële activiteiten en verzekeringen”, „Openbaar bestuur” alsook „Andere diensten aan ondernemingen” verklaren de betere prestatie van Brussel in vergelijking met het nationaal vlak ook gedeeltelijk. Terwijl de eerste tak het redt dankzij zijn gewicht in de werkgelegenheid in Brussel, waren de twee andere takken „doeltreffender”.

Ondanks het hogere groeipercentage van de tak „Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening” en zijn hoge bijdrage tot de groei van de Brusselse werkgelegenheid, is deze tak geen verklaring voor de betere prestatie van Brussel in vergelijking met het nationaal vlak. Zijn bijdrage is integendeel negatief (-0,07 pp). Dit wordt hoofdzakelijk verklaard door het feit dat zijn gewicht in de werkgelegenheid minder groot is in Brussel dan in België, wat tot een negatief structureffect (-0,09 pp) leidt, omdat deze tak uiterst dynamiek was inzake werkgelegenheid in het gehele Rijk.

– Recente evolutie

Het jaar 2012 kondigt zich niet rooskleurig aan. De Brusselse arbeidsmarkt herstelt zich amper van de economische en financiële crisis van 2008–2009 en wordt al geconfronteerd met een nieuwe schok, zelfs indien deze kleiner lijkt dan de vorige.

Omdat we geen betrouwbare recente gegevens van de Brusselse interne werkgelegenheid voor 2012 bezitten, moeten wij onze toevlucht nemen tot onrechtstreekse indicatoren, waaronder de kwartaalgegevens van de RSZ¹⁸ betreffende **de bezoldigde werkgelegenheid op de woonplaats**¹⁹, geïllustreerd in grafiek 26. Laatstgenoemde vermeldt de kwartaalgroei van het aantal werknemers die in Brussel wonen en van het werkvolume in voltijds equivalent (VTE), gecorrigeerd voor de seizoensverschillen.

De analyse van de grafiek 26 leert ons dat de Brusselse arbeidsmarkt, net als op nationaal vlak (zie hoofdstuk 1.3), de gevolgen ondergaat van de verslapping van de economische activiteit. De jongste Conjunctuurbarometer van oktober 2012 benadrukte reeds dat de gestage jaarlijkse gemiddelde toename van het aantal Brusselse werknemers in 2011 (+2,2 % tegenover 1,2 % op nationaal vlak), een tempoverlies van de groei van de werkgelegenheid verborg naarmate de kwartalen vorderden, waarbij het laatste kwartaal werd gekenmerkt door een quasi-onbestaande vooruitgang.

¹⁶ Zie glossarium.

¹⁷ Zie glossarium.

¹⁸ Rijksdienst voor de Sociale Zekerheid.

¹⁹ Het betreft in feite het aantal werknemers onderworpen aan de sociale zekerheid, maar deze categorie benadert het aantal werknemers zeer nauwkeurig.

De afname van de groei van het aantal Brusselse werknemers in 2011 maakte plaats voor een inkrimping in het eerste halfjaar 2012 (-0,2 %). Deze inkrimping was echter minder sterk dan in de rest van het land (-0,5 %). Het derde kwartaal 2012 wordt gekenmerkt door een stijging van het aantal werknemers die in Brussel wonen ten opzichte van het kwartaal voordien (0,2 %), in tegenstelling tot de rest van België (-0,2 %). Uiteindelijk stabiliseerde de bezoldigde werkgelegenheid op de woonplaats zich in Brussel met een groei van 0,05 % sinds het vierde kwartaal 2011. In diezelfde periode wordt een daling met 0,4 % waargenomen in de rest van België.

Deze waarneming is niet verbazend vermits de kwartaalstatistieken van de binnenlandse werkgelegenheid tonen dat het banenverlies zich vooral voordeed in de tak van de industrie (zie hoofdstuk 1.3), terwijl deze van de diensten relatief gespaard bleef in de betrokken periode.

De analyse van het arbeidsvolume uitgedrukt in voltijds equivalent (VTE) (grafiek 26) toont echter dat de context verschilt van deze van 2008–2009. Toen ze geconfronteerd werden met de economische en financiële crisis hebben de ondernemingen hoofdzakelijk gereageerd met een aanpassing van het arbeidsvolume. De arbeidsduur was sterk verlaagd door het gebruik van onder meer economische werkloosheid of tijdskrediet en de aanpassingen in termen van personen konden worden beperkt (NBB, 2012). Op deze manier was het aantal Brusselse werknemers over een kortere periode (drie kwartalen) en minder sterk (-0,9 %) gedaald dan het arbeidsvolume uitgedrukt in VTE (-1,9 % op 5 kwartalen).

De huidige situatie is verschillend. De werkgevers bewegen zich nu al bijna vijf jaar in een context van lamlendige of inkrimpende economische activiteit en de vooruitzichten voor de komende maanden die regelmatig naar beneden toe worden herzien, bieden geen betere vooruitzichten. Dit heeft een weerslag op de financiële situatie van de ondernemingen en de aankondigingen van collectieve ontslagen volgen elkaar op. Hoewel de oprichtingsgraad van ondernemingen dynamisch blijft, is het aantal faillissementen daarentegen hoger dan in 2008–2009 en stijgt het banenverlies ten gevolge van deze faillissementen eveneens (zie hoofdstuk 2.1). Er wordt daarentegen minder massaal gebruik gemaakt van tijdelijke werkloosheid, onder meer om economische redenen, dan tijdens de periode 2008–2009 en er wordt geen beroep meer gedaan op crisistijds-krediet, terwijl de toegangsvoorwaarden voor andere vormen van tijdskrediet strenger werden. De ondernemingen reageren dus niet meer met arbeidsduurvermindering, maar spelen in op het aantal werknemers. Deze evoluties blijken duidelijk uit grafiek 26. Sinds de verslapping van midden 2011 is het percentage van de kwartaalgroei van het arbeidsvolume systematisch hoger dan deze van het aantal werknemers, behalve in het derde kwartaal 2012. En zelfs voor dit kwartaal toont de analyse op jaarbasis (die niet wordt weergegeven op deze grafiek) dat het arbeidsvo-

lume uitgedrukt in VTE met 0,4 % stijgt, terwijl het aantal werknemers met 0,03 % krimpt.

Een andere manier om de huidige evoluties op de arbeidsmarkt te begrijpen, bestaat erin de schommelingen in het **aantal uren uitzendarbeid** dat in Brussel gepresteerd wordt, te bestuderen. Deze gegevens die per kwartaal worden gepubliceerd door Federgon, zijn hier weergegeven in jaarlijkse groei en in vergelijking met deze van het aantal Brusselse werknemers (grafiek 27). De indicator van de uitzendactiviteit is een aanvulling op de indicator van het aantal werknemers. De indicator is immers beschikbaar met een bijkomend kwartaal, is uiterst conjunctuurgevoelig en heeft een vooruitlopend karakter in vergelijking met de andere statistieken van de arbeidsmarkt. Zo toonde Geurts K. (2012) de rol van schokdemper aan die de uitzendarbeid tijdens de economische crisis van 2008–2009 in de aanpassing van het arbeidsvolume heeft gespeeld. Zowel tijdens de recessie als tijdens de herstelperiode hebben de ondernemingen eerst op de schommelende vraag ingespeeld via uitzendarbeid, voor ze overgingen tot ontslagen of aanwervingen en dit, massaler dan tijdens de recessie van 2001.

Het groeiritme op jaarbasis van de uitzendactiviteit zakt sinds begin 2011 en werd zelfs negatief in het laatste kwartaal van dit jaar. Hoewel de inkrimping van het gepresteerd aantal uren uitzendarbeid werd vervolgd in de eerste drie kwartalen van 2012, stabiliseerde deze zich toch rond -4 %. Terwijl we zouden kunnen verwachten dat het dieptepunt bereikt werd, dwingen de gegevens voor het laatste kwartaal van het jaar ons om deze redenering te herzien. De laatste drie maanden van 2012 worden immers gekenmerkt door een daling van het aantal gepresteerde uren met ongeveer 10 % in vergelijking met hetzelfde kwartaal van het jaar voordien, of de meest uitgesproken daling sinds eind 2009. De evolutie van de Brusselse uitzendactiviteit onderscheidt zich hiermee van deze op nationaal vlak waarvan het afnameritme gestabiliseerd, lees verbeterd is in de tweede helft van het jaar.

De analyse van de cijfers in absolute termen van het aantal arbeidsuren toont dat het niveau van uitzendactiviteit nu, na vijf opeenvolgende kwartalen van inkrimping, niet ver verwijderd is van het laagste punt dat in de loop van de economische crisis van 2009 werd bereikt.

Gelet op de inkrimping van de uitzendactiviteit in Brussel én van de binnenlandse werkgelegenheid (zie tabel 2) in het vierde kwartaal 2012, is het redelijk om aan te nemen dat het aantal werknemers die in Brussel verblijven eveneens gedaald is in deze periode. De daling is echter lager dan deze op Belgisch niveau vermits het banenverlies hoofdzakelijk de industriële tak treft.

In totaal zullen we, in jaarlijks gemiddelde over 2012, niet ver verwijderd zijn van een nulgroei van de werkgelegenheid in Brussel.

- Vooruitzichten

De conjunctuurenquêtes van de NBB²⁰ bevatten specifieke vragen met betrekking tot de **werkgelegenheidsvooruitzichten voor de drie komende maanden** in de sectoren van de industrie, de bouw en de diensten aan de ondernemingen in Brussel. De antwoorden op deze vragen verschaffen ons kwalitatieve aanwijzingen met betrekking tot de vermoedelijke evoluties van de aanwervingen in Brussel. De resultaten worden weergegeven in grafiek 28.

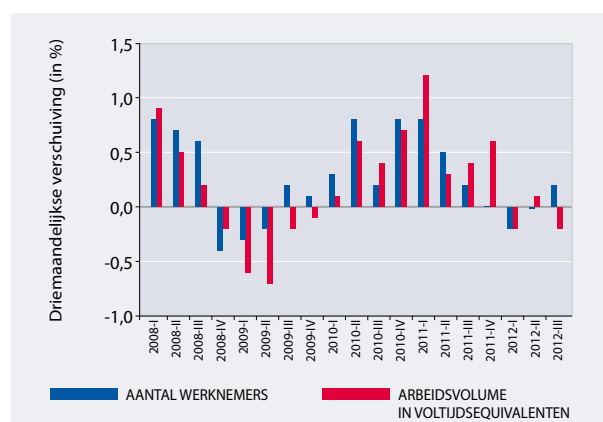
Sinds de verschijning van de jongste Conjunctuurbarometer van oktober 2012 blijft de gemoedsgesteldheid van de ondernemers slecht wat de aanwervingsvooruitzichten betreft, vermoedelijk ten gevolge van de zwakke groei-vooruitzichten op internationaal en nationaal vlak voor 2013 die herhaaldelijk naar beneden toe werden herzien. De aanwervingsvooruitzichten lijken globaal matig en liggen onder hun langetermijngemiddelde voor de industrie en de dienstenondernemingen, die in Brussel belangrijke sectoren zijn in termen van arbeidsplaatsen (zie tabel 5). Hoewel deze reeksen nog steeds in een negatieve zone zitten, zou het kunnen dat deze twee sectoren het dieptepunt hebben bereikt. Sinds de verschijning van de Conjunctuurbarometer van oktober is de curve van de industriële sector in elk geval gestabiliseerd en was er een ommekeer in de sector van de diensten aan de ondernemingen, hoewel er opnieuw wat pessimisme de kop opsteekt in verband met de eerste twee maanden van het jaar 2013. Op het jongste cijfer van februari na, waren de brutogegevens van de sector van de diensten aan de ondernemingen bovendien opnieuw positief geworden in de betrokken periode, wat erop wijst dat er nu iets meer ondernemingshoofden in deze sector denken aan aanwervingen dan niet.

In de bouwsector werd het hernieuwde optimisme dat in de jongste publicatie van de Conjunctuurbarometer naar voor kwam, bevestigd. Er is een duidelijke ommekeer en de curve zit opnieuw boven zijn langetermijngemiddelde.

De stop op de daling van deze indicatoren, alsook de zwakke groeivoorzichten van de gewestelijke en nationale economische activiteit in 2013 laten veronderstellen dat de inkrimping van de werkgelegenheid beperkt zou blijven in 2012 en er een geleidelijk herstel zou komen in 2013, naarmate de kwartalen vorderen. Gelet op de onderstaande elementen zal de banencreatie in het algemeen echter heel zwak zijn en de werkgelegenheid zal met moeite het niveau van 2011 halen:

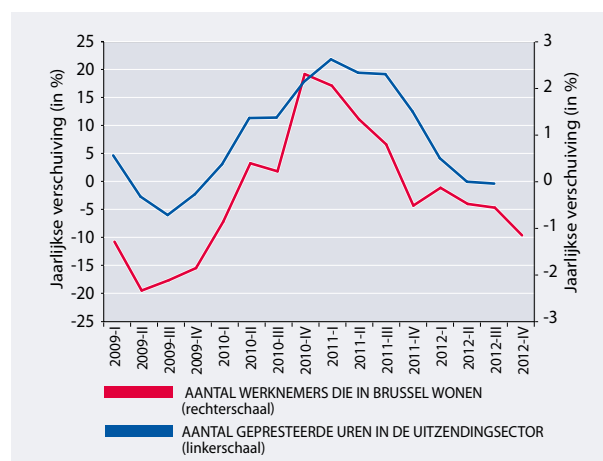
- Zowel het Federaal Planbureau als de Nationale Bank van België hebben hun groeiraming van de Belgische economische activiteit fors naar beneden toe herzien voor 2013, terwijl deze oorspronkelijk al heel laag
- Het niveau van de uitzendactiviteit toont geen tekenen van herstel en de jongste Belgische maandindicatoren voor januari 2013 laten geen verbetering uitschijnen.

GRAFIEK 26: Evolutie van het aantal Brusselse werknemers en van het arbeidsvolume in voltijds equivalent (serie gecorrigeerd voor seizoensinvloeden), 2008–2012

Bron: RSZ – berekeningen BISA

GRAFIEK 27: Kwartaal-evolutie van het aantal in Brussel gepresteerde uren uitzendarbeid en het aantal Brusselse werknemers

Bron: Federgon, RSZ – berekeningen BISA

was. De vooruitzichten betreffende de werkgelegenheid in België werden bijgevolg ook bijgesteld. Het Federaal Planbureau voorspelt immers een nettocreatie van amper 800 banen tegenover de oorspronkelijk geplande 13 700 eenheden (zie hoofdstuk 1.3).

²⁰ Zie glossarium.

- De omvangrijke steunplannen die in het heetst van de crisis werden ingevoerd om de werkgelegenheid te ondersteunen, zijn allemaal afgelopen in 2012. Gelet op de budgettaire restricties en de saneringsinspanningen is het weinig waarschijnlijk dat de gewestregeringen of de nationale regeringen in de loop van het jaar 2013 even verregaande maatregelen invoeren om de groei te ondersteunen.

We kunnen echter hopen dat de groei van de Brusselse werkgelegenheid beter is dan op nationaal vlak, vermits de cijfers voor België aantonen dat vooral de industriële sector nu getroffen wordt.

• Werkloosheid

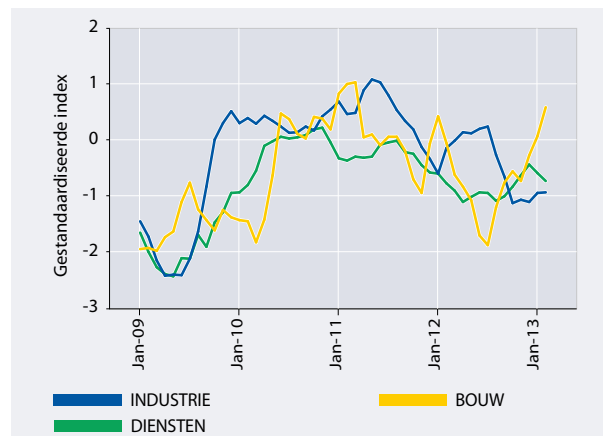
De werkloosheid in Brussel is veel minder conjunctureel dan deze in de andere twee gewesten, meer bepaald in Vlaanderen. Deze wordt daarentegen sterk beïnvloed door structurele factoren zoals de sterkere toename van zijn bevolking op beroepsactieve leeftijd²¹ of de aanhoudende problemen met de inschakeling in de arbeidsmarkt van de Brusselse inwoners.

Net als dat het geval was in vorige herstelperiodes heeft het **aantal niet-werkende werkzoekenden (NWWZ)** in Brussel niet voluit voordeel kunnen halen uit de opleving van de economische activiteit in 2010 en in een mindere mate in 2011 ten gevolge van de economische en financiële crisis en van de werkgelegenheidsdynamiek die daaruit voortvloeide. De analyse van de conjunctuurcyclus van de Brusselse reeks (grafiek 29) toont ons inderdaad dat de werkloosheid, na tot op heden ongeëvenaarde hoogtes te hebben bereikt in de zomer 2010, eerder de neiging had om te stagneren gedurende een jaar. In dezelfde periode is het aantal werkzoekenden in het Vlaams en Waals gewest gedaald.

Als gevolg van de verslapping van de gewestelijke economische activiteit neemt het aantal werkzoekenden in Brussel opnieuw toe sinds de herfst 2011, een tendens die het deelt met het hele land. Deze stijging is echter slechts heel licht. Eind 2012 telden we 108 027 niet-werkende werkzoekenden tegenover 106 278 personen eind 2011, of een stijging met 1,7 %.

Het begin van het jaar 2013 wordt gekenmerkt door een daling van het aantal niet-werkende werkzoekenden, zelfs na correctie van de seizoensinvloeden. Volgens de jongste gegevens voor februari 2013 zijn er uiteindelijk

GRAFIEK 28: Vooruitzichten betreffende de werkgelegenheid in de belangrijkste sectoren in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdende gemiddelden)

Bron: NBB – BISA berekeningen

107 893 NWWZ, of een niveau dat quasi gelijk is aan dat van februari 2012 (+0,3 %).

Zowel de stagnatie van 2011 als de zwakke stijging in 2012 van het aantal niet-werkende werkzoekenden moet eerder worden geïnterpreteerd in een context van structurele toename van de werkloosheid. De conjunctuurcyclus van de werkloosheid heeft midden 2010 immers een piek bereikt en is sindsdien naar beneden toe georiënteerd. Hij ging trouwens opnieuw onder zijn langetermijntendens in december 2011 en sindsdien stijgt de conjunctuurcyclus van het aantal werklozen minder dan zijn langetermijntendens (1,3 % gemiddeld sinds een jaar tegenover 2,4 % voor de langetermijntendens op jaarbasis).

De Conjunctuurbarometer volgt de evoluties van de werkloosheid van de jongeren en de laaggeschoolden op de voet omdat Brussel wordt gekenmerkt door een hoger aandeel van deze specifieke categorieën, die moeilijkheden kunnen ondervinden om zich op de arbeidsmarkt te integreren.

De grafieken 30 en 31 geven de bijdragen tot de jaarlijkse groei van het aantal NWWZ van de verschillende categorieën van werklozen per leeftijdsklasse en kwalificatieniveau weer. De analyse heeft hoofdzakelijk betrekking op de gegevens die verschenen zijn sinds de publicatie van de Conjunctuurbarometer van oktober, te weten het laatste kwartaal van 2012 en de voorlopige gegevens van het eerste kwartaal 2013.

²¹ Volgens de jongste schattingen van het model HERMREG zal de bevolking van het Brusselse Gewest op beroepsactieve leeftijd toenemen met 1,7 % in 2013 en met 1,5 % in 2014, een percentage dat lichtjes lager is dan dat van de jaren voordien (rond 2 % per jaar in de periode 2009–2012), maar ruim boven dat van België in zijn geheel met een groei van 0,4 % per jaar de afgelopen twee jaar.

Deze grafieken tonen met name aan dat de stijging van de werkloosheid op jaarbasis die wordt waargenomen in het vierde kwartaal 2012 te wijten is aan alle leeftijdsklassen en kwalificatieniveaus. Deze groei wordt echter in het bijzonder verklaard door de toename van het aantal laaggeschoolde en oudere werklozen, die nu al enkele kwartalen aanhoudt. Wat deze laatste categorie betreft, wezen de vorige edities van de Conjunctuurbarometer reeds op het feit dat ondernemingen massaal de oudste werknemers ontslaan in crisistijd omdat dit een grotere kostenbesparing betekent. Deze categorie heeft het bovendien veel moeilijker om opnieuw werk te vinden wanneer ze werkloos wordt.

De gegevens van de eerste twee maanden van 2013 tonen een min of meer gelijkaardige bijdrage van de drie leeftijdscategorieën tot de groei van de werkloosheid op jaarbasis. De analyse van de bijdrage per kwalificatieniveau toont daarentegen aan dat de laaggeschoolde NWWZ negatief bijdragen tot de groei van de werkloosheid. Het aantal laaggeschoolde NWWZ was niet meer gedaald op jaarbasis sinds 2008.

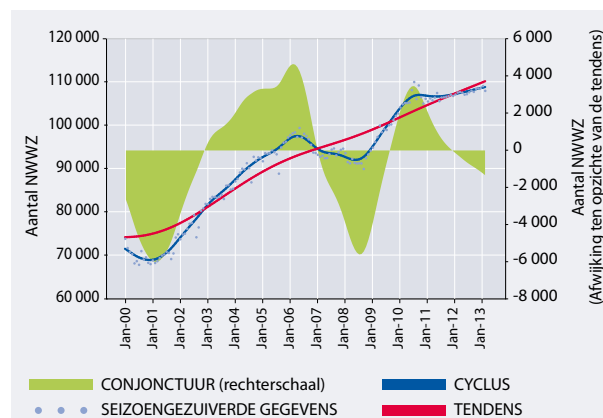
Deze laatste twee kwartalen worden helaas gekenmerkt door twee fenomenen die vaak samengaan met een achteruitgang van de conjunctuur wat de werkloosheid betreft, namelijk een positieve bijdrage van de jonge NWWZ en van de hooggeschoolde NWWZ tot de groei van de werkloosheid. Deze twee categorieën werklozen hadden bijna twee jaar lang een negatief groeipercentage op jaarbasis. Bovendien stelt men meer bepaald de daling van het aantal werklozen van minder dan 25 jaar met iets meer dan 12 % tussen september 2010 en september 2012 vast, onder meer door de invoering van de Constructie van het beroepsproject (CBP). Dit begeleidingsprogramma op maat voor werklozen was midden 2010 van kracht geworden voor jongeren die na hun studies als werkzoekenden ingeschreven waren en vanaf midden 2011 voor werkzoekenden van 18 tot 49 jaar. Ten gevolge van de achteruitgang van het conjunctuurklimaat is het aantal werkzoekenden van minder dan 25 jaar opnieuw gestegen sinds de herfst 2012.

- Vooruitzichten

Het groeipercentage van de conjunctuurcyclus van het aantal niet-werkende werkzoekenden is nu al twee jaar lager dan het tendentiële groeipercentage (met een gemiddelde op twee jaar van respectievelijk 0,7 % en 2,5 % op jaarbasis) (grafiek 29). We zitten dus nog steeds in een licht positieve conjunctuurfase.

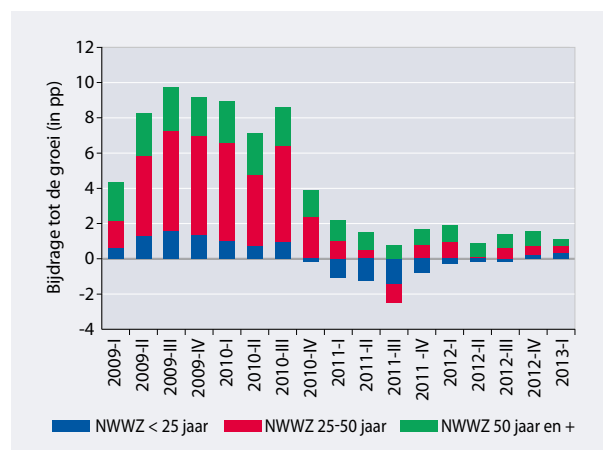
De terugkeer van een heel zwakke groei van de gewestelijke economische activiteit en werkgelegenheid in de loop van het jaar 2013 laat ons denken dat de conjunctuurcyclus van de werkloosheid niet dramatisch zal achteruitgaan in de komende maanden. Deze zou eerder moeten blijven evolueren rond zijn langetermijntendens met een groeipercenten-

GRAFIEK 29: Evolutie van het aantal NWWZ in Brussel, 2000–2013

Bron: Actiris – berekeningen BISA

GRAFIEK 30: Bijdrage tot de jaarlijkse groei van het aantal NWWZ per leeftijdsklasse

Bron: Actiris – berekeningen BISA

tage op jaarbasis rond of zelfs iets hoger dan het niveau van de afgelopen maanden, tussen 1,3 % en 2 %. Concreet gezien zou het werkloosheidsniveau zich moeten handhaven rond de 110 000 niet-werkende werkzoekenden.

De risico's op een ommekeer zijn echter legio. De groeivooruitzichten op internationaal en nationaal vlak worden regelmatig naar beneden toe herzien. Dit zou zich moeten vertalen in zwakke groeivooruitzichten voor de economische activiteit van het Gewest, met een zeer beperkte jobcreatie als gevolg.

De jongste gegevens betreffende de **opinie van de Brusselse gezinnen** over de **toekomstige evoluties van de werkloosheid** blijven bovendien op een achteruitgang wijzen sinds de verschijning van de laatste Conjunctuurbarometer (grafiek 32).

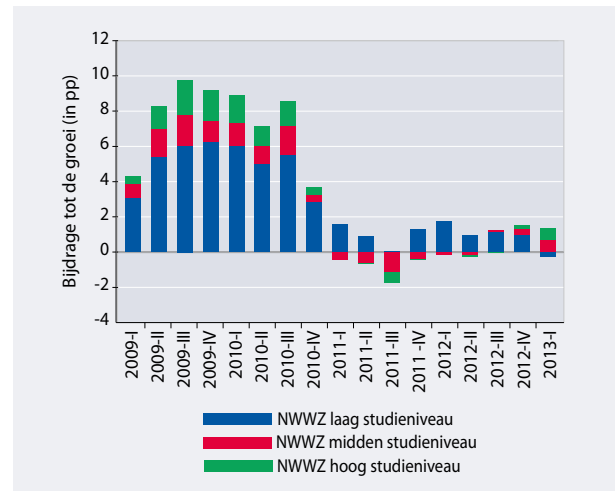
Er wordt een maandelijkse vertrouwensenquête afgenomen bij de Belgische gezinnen om hun opinie over de algemene economische situatie, maar ook over hun eigen financiële situatie²² te kennen. Er wordt onder meer gevraagd aan de Belgische gezinnen, waaronder een representatieve steekproef Brusselaars, om hun mening te geven over de evolutie van de werkloosheid in de loop van de twaalf komende maanden.

De curve van de indicator toont aan dat de vrees voor een stijgende werkloosheid opnieuw is toegenomen bij de Brusselse en Belgische gezinnen sinds de lente 2011, in samenhang met de achteruitgang van het economische klimaat. Naarmate de maanden vorderen, denken steeds meer gezinnen dat het aantal werklozen in de komende maanden zal blijven stijgen. De nationale en Brusselse curven zijn langzaam maar zeker in de richting van hun langetermijntendenzen geëvolueerd om ze respectievelijk in de zomer en de herfst 2012 te overschrijden.

In de herfst 2012 leek een ommekeer zich eerst op gewestelijk en vervolgens op nationaal niveau af te tekenen. De vrees voor een stijging van de werkloosheid in de twaalf volgende maanden leek af te nemen. Er is zelfs een verschil gegroeid tussen Brussel en het Rijk, terwijl deze twee curven altijd dicht bij elkaar aansloten. Het vertrouwen van de gezinnen is helaas opnieuw achteruitgegaan in het begin van het jaar ten gevolge van onder meer de aanhoudende crisis in de eurozone in combinatie met de aankondigingen van ontslagen die elkaar opvolgen sinds de herfst 2012. Door de regelmatige herziening naar beneden toe van de vooruitzichten van de economische activiteit op nationaal en internationaal vlak weten de consumenten waarschijnlijk niet goed wat ze moeten verwachten van de toekomstige evolutie van de werkloosheid. Het verlies van vertrouwen was bijzonder sterk in Brussel en in de loop van de maand maart viel de gewestelijke curve samen met de nationale curve.

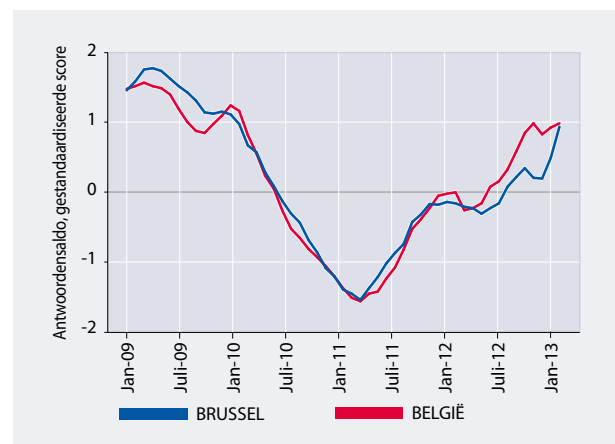
Het is ten slotte zo dat het jaar 2013 rekening zal moeten houden met de progressieve hervorming van het systeem van werkloosheidsuitkeringen. Hoewel de Belgische werkloosheidsuitkeringen onbeperkt blijven in de tijd, werd de progressieve vermindering van de uitkeringen bij langdurige werkloosheid uitgebreid tot de volledige werkloze bevolking. De invoering van deze maatregel zal vooral invloed hebben op het budget van de werkloosheidsuitkeringen, maar men mag niet uitsluiten dat ze ook een rol kan spelen in de toekomstige evolutie van het aantal werkzoekenden.

GRAFIEK 31 : Bijdrage tot de jaarlijkse groei van het aantal NWWZ per kwalificatieniveau

* Wat het vierde kwartaal van 2013 betreft, gaat het om voorlopige gegevens, aangezien ze maar twee maanden beslaan, januari en februari 2012
Bron: Actiris – berekeningen BISA

GRAFIEK 32 : Evolutie van de werkloosheid tijdens de komende twaalf maanden volgens de enquête onder consumenten (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdende gemiddelde)

Bron: NBB – berekeningen BISA

²² Zie glossarium.

Glossarium

• Bijdrage aan de groei (in pp)

Bijdrage aan de groei van een component C tot een totale waarde A wordt gedefinieerd als het product van het groeipercentage van deze component en zijn gewicht in de totale waarde van de vorige periode.

De formule voor de bijdrage aan de groei van een component C op de totale waarde A op tijdstip t is:

$$\frac{C_t - C_{t-1}}{A_{t-1}}$$

Het resultaat wordt uitgedrukt in procentpunten

• Binnenlandse tewerkstelling

De binnenlandse tewerkstelling betreft het aantal effectieve jobs die gegenereerd worden door de economische activiteit in het Gewest, ongeacht of die door Brusselaars worden ingenomen. De statistieken over de interne werkgelegenheid die in deze Barometer worden gebruikt zijn afkomstig van gegevens van de gewestelijke boekhoudingen. Ze omvatten niet de personeelsleden van internationale instellingen, die als extraterritoriaal worden beschouwd. Niet te verwarren met de actieve werkende bevolking van een gewest waartoe alle werknemers behoren die in dat gewest wonen.

• Driemaandelijke verschuiving

Een evolutie op kwartaalbasis vergelijkt de waarde van een grootheid met een tussenpoos van een kwartaal. Zo wordt driemaandelijke verschuiving van een variabele X tijdens een kwartaal T berekend volgens de volgende formule:

$$\text{Evolutiepercentage} = \frac{X_T - X_{T-1}}{X_{T-1}}$$

• Evolutie in volume/evolutie in waarde

„Om de reële evolutie van de economische activiteit (productie, consumptie, ...) vast te stellen, is het noodzakelijk rekening te houden met de gevolgen van de inflatie. Bijgevolg maakt men een onderscheid tussen de evoluties tegen gangbare prijzen (zonder correctie voor de gevolgen van de inflatie) en de evoluties tegen constante prijzen (met correctie voor de gevolgen van de inflatie). In het eerste geval betreft het een evolutie in waarde en in het tweede een evolutie in volume” (Bron: INSEE).

• Jaarlijkse verschuiving

Een evolutie op jaarbasis vergelijkt de waarde van een grootheid op twee data die één jaar van elkaar gescheiden zijn. Zo wordt op basis van driemaandelijke gegevens de jaarlijkse verschuiving van een variabele X tijdens een gegeven kwartaal berekend volgens de volgende formule:

$$\text{Evolutiepercentage} = \frac{X_T - X_{T-4}}{X_{T-4}}$$

• Kettingeuro's

„Middel om bij de berekening van diverse economische aggregaten (zoals bijvoorbeeld het bbp, de investeringen, de consumptie door gezinnen...) de volumegroei te bepalen en het effect van prijsveranderingen te elimineren.” (Bron: Glossarium NBB).

• Niet-werkende werkzoekende (NWWZ)

Personen zonder bezoldigde baan die als werkzoekenden zijn ingeschreven bij een openbare tewerkstellingsdienst (definitie Actiris).

• Opheffingen van ondernemingen

Aantal aan de BTW onderworpen bedrijven die deze hoedanigheid verloren tijdens de referentieperiode.

• Opinie enquêtes van de NBB

Conjunctuurenquêtes van de NBB

De NBB houdt maandelijks bij een panel bedrijfsleiders een kwalitatieve conjunctuurenquête naar hun appreciatie van de huidige en toekomstige economische toestand. Deze enquête omvat heel gevarieerde vragen zoals hun beoordeling van hun voorraden en orderboeken, de evolutie hiervan en hun vooruitzichten op het vlak van tewerkstelling en de evolutie van de vraag. De berekening van elk van deze reeksen is in hoofdzaak gebaseerd op de som van de saldi van de antwoorden (verschil tussen het percentage deelnemers dat een verhoging heeft opgegeven en het percentage dat een daling heeft opgegeven). Sinds 1 januari 2007 werd de omvang van het staal betreffende het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vergroot om beter verslag uit te brengen over de toestand in de hoofdstad.

Consumentenenquête van de NBB

De NBB doet elke maand, voor rekening van de Europese Commissie, een vertrouwensenquête bij consumenten, die als doel heeft om een nationale vertrouwensindex op te

stellen gebaseerd op deze resultaten. Deze enquête onder- vraagt de huishoudens over hun perceptie van het econo- mische klimaat en hun persoonlijke spaar- en uitgaven- intenties. Meer specifiek worden in dat opinieonderzoek 5 thema's behandeld: de algemene economische situatie, de persoonlijke financiële situatie, het spaarvermogen, de voornemens inzake aankoop van duurzame consumptie- goederen en de voornemens inzake aankoop/bouw of ver- betering van de woning. De samenvattende indicator van het gezinsvertrouwen wordt vervolgens berekend enerzijds op grond van de resterende antwoorden die betrekking hebben op de perceptie van de consumenten in de loop van de volgende twaalf maanden van de economische situ- atie en de werkloosheid in Brussel, en anderzijds op basis van de financiële situatie en het spaartegoed van het gezin tijdens de volgende twaalf maanden.

• Oprichtingspercentage van ondernemingen

Het oprichtingspercentage van ondernemingen is de ver- houding tussen enerzijds het aantal nieuwe btw-plichtigen en de opnieuw btw-plichtige ondernemingen en anderzijds het gemiddelde aantal actieve ondernemingen die tijdens de beschouwde periode btw-plichtig zijn.

• Percentage faillissementen

Het percentage faillissementen is de verhouding tussen het aantal faillissementen en het gemiddelde aantal actieve, aan de BTW onderworpen ondernemingen in die periode.

• Procentpunt

Het procentpunt is de eenheid van het absolute verschil tussen twee in procenten uitgedrukte cijfers. Tussen een werkloosheidspercentage van 12,3 % het ene jaar en van 15,6 % het andere jaar is het verschil zodoende 3,4 procent- punten.

• Shift-share

Een shift-share-analyse bestaat erin een globaal groeiver- schil (in ons geval tussen het gewest en het Rijk) te ontbin- den in twee termen:

- een eerste zogenaamde structurele term veronderstelt dat de groeipercentages per tak diegene zijn die op nationaal vlak worden waargenomen, waarbij het ver- schil voor het gewest daarbij slechts voortvloeit uit het verschil van de wegingen van de verschillende takken in de economische activiteit;
- een tweede zogenaamde doelmatigheidsterm veron- derstelt dat de wegingen van elke tak gelijk zijn aan die welke op gewestelijk vlak worden waargenomen, waarbij het verschil voortvloeit uit het groeiverschil dat voor elk van de takken is waargenomen.

De eerste term meet het aandeel van het groeiverschil dat toe te schrijven is aan het feit dat de activiteitsstructuur verschillend is, de tweede term meet het aandeel van het groeiverschil dat toe schrijven is aan de prestatieverschillen in de takken met een constante structuur.

• Stopzettingspercentage van ondernemingen

Het stopzettingspercentage van ondernemingen is de ver- houding tussen enerzijds het aantal stopzettingen van btw- plichtige ondernemingen en anderzijds het gemiddelde aantal actieve ondernemingen die tijdens de beschouwde periode btw-plichtig zijn.

• Tewerkgestelde actieve bevolking

„De tewerkgestelde actieve bevolking, zoals gedefinieerd door het Internationaal Arbeidsbureau (IAB), omvat de personen (van maximaal 15 jaar oud) die (al was het maar 1 uur) gedurende een bepaalde week (referentieweek genoemd) hebben gewerkt, ongeacht of zij werknemers zijn, voor eigen rekening werken, werkgevers dan wel hel- pers in de onderneming of het gezinsbedrijf zijn. Zij omvat ook de personen die een betrekking bekleden, maar die tij- delijk afwezig zijn wegens een reden zoals ziekte (minder dan een jaar), betaalde vakantie, een zwangerschapsverlof, een arbeidsconflict, een opleiding, slechte weersomstan- digheden, enz. De dienstplichtigen, de leerjongens en de bezoldigde stagiairs maken deel uit van de tewerkgestelde actieve bevolking” (definitie INSEE).

De tewerkgestelde actieve bevolking van een gewest omvat alle werknemers die in dat gewest wonen. Niet te verwar- ren met de binnenlandse tewerkstelling, die alle personen omvat die op het grondgebied werken, ongeacht of zij er al dan niet werken.

• Uitstaande kredieten

Totaal bedrag van de kredieten die tot nu toe door de Belgi- sche bankinstellingen zijn verstrekt aan de niet-financiële ondernemingen en waarvan de termijn nog niet is verval- len.

• Voltijds equivalent (VTE)

Voltijds equivalent is een meeteenheid voor het vergelij- ken van statistieken over de werkgelegenheid, ondanks de verschillen in gewerkte uren. Het wordt gedefinieerd als de verhouding tussen het aantal gewerkte uren van een indi- vidu en het gemiddelde aantal gewerkte uren door een vol- tijdse werknemer. Bijvoorbeeld, een full-time werknemer (40 uur per week) is een VTE, terwijl een persoon die deel- tijds 20 uur per week werkt, overeenkomt met 0,5 VTE. Het aantal werknemers van een bedrijf, van een sector of van een land kan worden samengevat en uitgedrukt in vol- tijdse equivalenten. (Bron: Eurostat)

Bronnen

-
- Boey R. en Herremans W. (2012), „Dubbel op: nieuwe werkloosheidsstijging na amper zestien maanden”, OVER WERK Tijdschrift van het Steunpunt WSE, 4/2012.

 - Europese Centrale Bank (januari 2013), „The Euro Area Bank Lending Survey, January 2013”, European Central Bank

 - Europese Centrale Bank (maart 2013), „Monthly Bulletin, March 2013”, Europese Centrale Bank.

 - Europese commissie (februari 2013), „Business and Consumer Survey Results, February 2013”, European Commission

 - Europese commissie (22 februari 2013), „Economische winterprognoses 2012–2014, februari 2013”, Europese commissie

 - Eurostat (6 maart 2013), „Euro area GDP down by 0.6% and EU27 down by 0.5% – Perscommuniqué 36/2013, euroindicatoren”, Eurostat.

 - Federaal Planbureau (februari 2013), „Economische begroting – Economische vooruitzichten 2013”, Federaal Planbureau.

 - Geurts K. (2012), „Meer werknemers met minder werk. Belgische recepten als antwoord op de crisis”, DynaM working paper 2012/2, DynaM-Belgium.

 - Instituut voor de Nationale rekeningen (januari 2013), „Regionale rekeningen 2003–2011”, Nationale bank van België, Brussel.

 - Institut de Recherches Economiques et Sociales (januari 2013), „Analyses économiques et prévisions”, IRES, UCL.

 - Internationaal monetair fonds (oktober 2012), „World Economic Outlook. Coping with High Debt and Sluggish Growth”, IMF.

 - Internationaal monetair fonds (23 januari 2013), „World Economic Outlook Update: Gradual Upturn in Global Growth During 2013.”, IMF.

 - Nationale bank van België (30 januari 2013), „Jaarverslag 2012”, Nationale bank van België.

 - Nationale bank van België (8 februari 2013), „Regionale rekeningen 2010/2011”, Nationale bank van België.

 - Nationale bank van België (6 maart 2013), „Kwartaalaggregaten – Perscommuniqué”, INR, Nationale bank van België.

 - Observatorium voor krediet aan niet-financiële vennootschappen (25 februari 2013), „Voornaamste recente ontwikkelingen”, Nationale bank van België

 - Rijksdienst voor Sociale Zekerheid (2012), „Openbare instelling van sociale zekerheid – Snelle Vooruitzichten Tewerkstelling – Derde kwartaal 2012”, RSZ.

 - Rose Jordá Borrell „L’andalousie et les services avancés: vers une économie servo-industrielle?”, Revue d’économie Régionale & Urbaine 4/2003 (oktober), p. 573-596.

Lijst van tabellen

TABEL 1:	Internationale vooruitzichten, 2011–2014	5
TABEL 2:	Kerncijfers voor België	9
TABEL 3:	Evolutie van de toegevoegde waarde naar volume in de belangrijkste activiteitstakken in 2011	12
TABEL 4:	Structuur van de toegevoegde waarde in 2011, Brussels Hoofdstedelijk Gewest, tegen lopende prijzen	14
TABEL 5:	Evolutie van de Brusselse interne werkgelegenheid in de voornaamste activiteitstakken in 2011	24

Lijst van grafieken

GRAFIEK 1:	Wereldhandel en industriële productie, 2011–2012	6
GRAFIEK 2:	Prijs van de ruwe olie en wisselkoers van de US dollar tegenover de euro	8
GRAFIEK 3:	Conjunctuurenquêtes bij de ondernemingen en de consumenten, eurozone, 2009–2013 (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score)	8
GRAFIEK 4:	Conjunctuurenquêtes bij de ondernemingen en de consumenten, België, 2009–2013 (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score)	11
GRAFIEK 5:	Synthetische conjunctuurindicator (op basis van gestandaardiseerde gegevens)	14
GRAFIEK 6:	Conjunctuorummekeerindicator	15
GRAFIEK 7:	Conjuncturele evolutie van de nationale productie-index, Industrie (2000=100)	16
GRAFIEK 8:	Conjuncturele evolutie van de omzet, Industrie, BHG (miljoen euro)	16
GRAFIEK 9:	Conjuncturele evolutie van de omzet, Bouw, BHG (miljoen euro)	17
GRAFIEK 10:	Evaluatie van de orderboekjes in de bouw, enquêteresultaten (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdend gemiddelde)	17
GRAPHIQUE 11:	Conjuncturele evolutie van de omzet, Vervoer en Opslag, BHG (miljoen euro)	17
GRAFIEK 12:	Conjuncturele evolutie van de omzet, Groothandel, BHG (miljoen euro)	18
GRAFIEK 13:	Vooruitzichten inzake de vraag op drie maanden in de handel, enquêteresultaten (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdend gemiddelde)	18
GRAFIEK 14:	Conjuncturele evolutie van de omzet, Informatie en Communicatie, BHG (miljoen euro)	18
GRAFIEK 15:	Conjuncturele evolutie van de omzet, Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten; administratieve en ondersteunende diensten, BHG (miljoen euro)	19
GRAFIEK 16:	Activiteitsvooruitzichten bij de diensten, enquêteresultaten (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score)	19
GRAFIEK 17:	Uitstaande bedragen en effectieve kredietstromen, België (miljoen euro)	20
GRAFIEK 18:	Referentierentevoet voor de bankbemiddelingsmarge	20
GRAFIEK 19:	Conjuncturele evolutie van de omzet, Kleinhandel, BHG (miljoen euro)	20
GRAFIEK 20:	Vooruitzichten inzake belangrijke aankopen van de Brusselse gezinnen (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdend gemiddelde)	21
GRAFIEK 21:	Aantal actieve ondernemingen, 2008–2012	21
GRAFIEK 22:	Oprichtingen van ondernemingen, 2008–2012	22
GRAFIEK 23:	Stopzettingen van ondernemingen, 2008–2012	22
GRAFIEK 24:	Migratiesaldo van de bedrijven per gewest, 2008–2012	22
GRAFIEK 25:	Faillissementen van ondernemingen, 2008–2012	23

GRAFIEK 26:	Evolutie van het aantal Brusselse werknemers en van het arbeidsvolume in voltijds equivalent (serie gecorrigeerd voor seizoensinvloeden), 2008–2012	27
GRAFIEK 27:	Kwartaalevolutie van het aantal in Brussel gepresteerde uren uitzendarbeid en het aantal Brusselse werknemers	27
GRAFIEK 28:	Vooruitzichten betreffende de werkgelegenheid in de belangrijkste sectoren in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdende gemiddelden)	28
GRAFIEK 29:	Evolutie van het aantal NWWZ in Brussel, 2000–2013	29
GRAFIEK 30:	CBijdrage tot de jaarlijkse groei van het aantal NWWZ per leeftijdsklasse	29
GRAFIEK 31:	Bijdrage tot de jaarlijkse groei van het aantal NWWZ per kwalificatieniveau	30
GRAFIEK 32:	Evolutie van de werkloosheid tijdens de komende twaalf maanden volgens de enquête onder consumenten (antwoordsaldo, gestandaardiseerde score, driemaands voortschrijdende gemiddelde)	30